

ДЕПАРТАМЕНТ ОСВІТИ І НАУКИ
ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ЧЕРКАСЬКИЙ ОБЛАСНИЙ ІНСТИТУТ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ
ОСВІТИ ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ

ДО ЦІЛЮЩИХ ДЖЕРЕЛ РОДОВОДУ
Посібник

Черкаси

2014

63.54 Укр

Д 55

Рекомендовано до друку Вченою радою ЧОПОПП.

Протокол №2 від 28 травня 2014 року

УКЛАДАЧІ:

Месевря О.І., завідувач лабораторії гуманітарних дисциплін Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

Січкарь С.І., методист української мови і літератури Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників

РЕЦЕНЗЕНТИ:

Коновальчук В.І. – завідувач кафедри психології Черкаського обласного інституту післядипломної освіти педагогічних працівників;

Скринник О.М. – учитель української мови і літератури, учитель-методист Черкаської загальноосвітньої школи І-ІІІ ступенів № 19 Черкаської міської ради

Д 55

До цілющих джерел родоводу: посібник./ [уклад. О.І. Месевря, С.І. Січкарь]. – Черкаси: ЧОПОПП, 2014. – 69 с.

Чому в наш час так багато розлучень? Чому молоді люди не цінують, не шанують одне одного, не хочуть почути, зрозуміти, пробачити одне одному справжні і надумані провини? Скоропостижні шлюби і безвідповідальні розлучення. Проживши рік-два, прорікають: «Розлюбив» або «Розлюбила». Забули заповіді Божі, забули традиції предків, замулюються джерела духовності ... Вказати стежку до цілющих джерел власного родоводу має на меті цей посібник.

Рекомендовано для учителів української мови і літератури загальноосвітніх навчальних закладів області, студентів вищих навчальних закладів.

З М І С Т

Вдовенко Л.І.	Віддзеркалення історії України в людських долях як засторога прийдешнім поколінням (за збіркою оповідань Миколи Негоди «Пиріжки з пасльоном. Бувальщини»). Урок 1.	5
	Урок позакласного читання за оповіданням Миколи Негоди «божа кара». Урок 2.	11
Гафінова Л.В.	Жар-птиця України, або як зберегти рід на прикладі родоводу, поетичної і публіцистичної творчості письменника Г. Білоуса.	16
Лісова Н.П.	Дослідження родоводу в повісті Тодося Осьмачки «Старший боярин» – культурологічна лінія на уроці української мови.	29
Тертична І.М.	Валентина Коваленко. Повість «Такий мій рай». Урок 1.	47
	Ми батьків преславних діти...Урок 2.	55
Додатки		62

Усе у світі зав'язане у міцний вузол, що зветься життям. А «...пам'ять нас робить тими, хто ми є насправді. Всі ми, як равлик мушлю, Тягнемо на собі минуле – наш дім. Без якого немає сучасного і не буде майбутнього. І доки це відбуватиметься, історія, а з нею і людське життя, тривають» (В. Даниленко).

Кажуть, що слово має свій рот і свій голос. Письменники Черкаського краю, прагнучи зберегти зв'язок поколінь та запобігти «духовній дистрофії нації» (В. Коваленко), свій талант, слово і голос спрямовують на дослідження родини, роду, родоводу.

Учителі-словесники області по-своєму «налагоджують» перерваний місток між батьками і дітьми з допомогою мистецтва слова. Щоб наш духовний віз не везли чужинці-«временщики», мудрі педагоги з допомогою слова письменників-земляків пробуджують у шкільної молоді прагнення до духовного зростання.

Посібник для вчителів, учнів та студентів-філологів.

Л.І.Вдовенко,
учитель української мови і літератури
Черкаської загальноосвітньої
школи І–ІІІ ступенів № 27
Черкаської міської ради

Урок 1
ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ В ЛЮДСЬКИХ ДОЛЯХ
ЯК ЗАСТОРОГА ПРИЙДЕШНІМ ПОКОЛІННЯМ
(ЗА ЗБІРКОЮ ОПОВІДАНЬ МИКОЛИ НЕГОДИ
«ПИРІЖКИ З ПАСЛЬОНОМ. БУВАЛЬЩИНИ»)

Сім'я... Родина... Це те, що тримає кожного з нас на цьому світі. Як добре, коли цінність родинного затишку очевидна людині змалечку. А буває ж і не так... Тоді мудрість формується під вагою гуль і синців, отриманих на манівцях життя, яке рано чи пізно кожного навчить, як на світі жити. Пам'ятаєте оті слова, прості й страшні водночас: хто роду цурається, того й рід відцурається.

Ці мотиви є провідними у книзі Миколи Негоди «Піріжки з пасльоном. Бувальщини».

Невеличка книжечка, на перший погляд, є простенькою добіркою оповідань – своєрідних фотографій українського побуту. Деякі з них можуть розчулити, інші розчарувати, а може, й присоромити. Ці твори не розповідають про загальновідомих героїв, грандіозні битви. Згадуючи Шопенгаурове «нація складається не з живих обивателів, а з мертвих героїв», ми розуміємо, що персонажі Негоди надто дрібні для «вченого ока». Але вони такі зворушливі, такі... схожі на нас, сьогоднішніх. Можливо, саме тому на думку приходять слова з поеми Ліни Костенко «Маруся Чурай» про героїв і святих.

І виростають тоді оповідання Миколи Негоди до притч, які можуть дечому навчити, відкрити певні таємниці, донести зашифроване послання автора. Адже загальновідомо, що в новітній європейській літературі притча є одним із засобів вираження морально-філософських роздумів письменника, нерідко протилежних до загальноприйнятих, панівних у суспільстві уявлень.

Спробуймо прочитати ці послання.

«Данило з Байбуз»

Інколи якийсь один вчинок дорослого може вплинути на все подальше життя дитини. У цьому оповіданні розгніваний батько

Данила Найди спалює роман, який почав писати син. Чоловік не задумується, що цим, можливо, нівечить талант, а може й, життя власної дитини. Ось як про це говорить ліричний герой: «...досі бачу перед собою... недбало розкидані аркуші зі стовпчиками віршів, товстий зошит з намальованим заголовком і красиво списаними сторінками. А може, думаю, там зароджувалася геніальність, якій не дали змоги розвинути». Чи завжди ми, дорослі, впевнені в тому, що знаємо, як краще, можемо подивитися на ту чи іншу ситуацію очима дитини? Відповідь кожен дасть сам...

На іншому рівні «батьки» народу часто теж думають, що знають, як краще для держави. Твори, яким не дали народитися, викликають з пам'яті часи Розстріляного Відродження. Крім того, якимось Клим Ворошилов сказав, що радянська влада пішла на голод свідомо, бо їй потрібні були гроші, але постраждали лише якісь непрацюючі елементи. Чи думав він у ту хвилину, що говорить про кілька мільйонів знівечених людських долі?

«Пиріжки з пасльоном»

У ХХ столітті Україна пережила багато трагедій. Однією з найстрашніших є голодомор. Зараз так дивно спостерігати за суперечками маститих дослідників, що намагаються знайти відповідь на питання: «Був голод чи ні?» Адже, щоб вони не говорили, кожен з нас перш за все чує голос рідної крові. Саме він і дає нам відповідь на це питання.

Моя бабуся до кінця своїх днів завжди тримала чималий запас зерна й сухарів. На всі наші умовляння не робити цього вона відповідала: «Діти, я знаю, що таке голодовка. А харчі я й для вас бережу». Сьогодні я, перечитуючи надиктовані нею рецепти котлет із акацієвого цвіту, коржиків із жолудів, знаю: моя бабуся не знала слова «голодомор», але що таке голод, що таке померлі від нього родичі, що таке підвода, на яку збирали померлих селян, на жаль, знала. Це і є для мене відповіддю на питання про голод. Питання про причетність тодішньої влади до цього нещастя для мене теж вирішене. Якимось я спитала бабусю про те, коли вона почувалася найщасливішою і найнещаснішою у своєму житті. Перша частина питання мала розлогу відповідь із багатьма варіантами, а ось друга... просто збила мене з ніг. Найнещаснішою моя бабуся була, коли навесні 1933-го року їх погнали в Кам'янку чистити склади від зерна, що зіпріло, згоріло за зиму неправильного зберігання. Бабуся говорила, що всі, хто зміг дійти до складів, ридьма ридали над

кжною жменею зіпсованого зерна, бо бачили в ній життя померлого від голоду родича, а не «непрацюючого елемента».

Оповідання «Пиріжки з пасльоном» автобіографічне. Це голос крові Миколи Негоди, якому теж довелося пережити ті страшні часи нашої історії. «...виринуло з напівзабуття, з підсвідомості далеке й викреслене з наших біографій, немовби й нереальне голодне літо.

Не було вже батька, він поїхав різдвяної ночі до міста і не повернувся. Не було діда Осипа й баби Параски – їх без нас відвезли на цвинтар. Туди ж відпровадили й чотирьох наших братиків: Альошу, Юрка, Андрійка й Петрика.

Залишилося в матері трійко – Олька, Іван і я».

Коли мати спекла дітям пиріжків з пасльоном, оповідач, який тоді був ще малим, з'їв свій пиріжок і не стримався – пішов красти братів шматок. «Тільки примірівся вгризнути, як двері грюкнули, в хату влетів брат і кинувся прожогом на піч.

Віддухопелив мене і не дав плакати. «Цить, бо скажу матері, вона тобі ще всипле!».

Старшого брата все життя мучила совість за той випадок, і перед смертю він перепрошує за штурханці, але менший виріс і вже знає давню мудрість: люби, як душу, труси, як грушу.

Якщо тут голод забирає дітей, то в оповіданні «Божа кара» на смерть дитину посилають, не розуміючи того, рідні люди. Але то інша історична епоха...

«Поміч»

Здавна українці уважно придивлялися до майбутніх родичів. Кажуть, що досліджували рід до сьомого коліна, щоб зрозуміти, з ким єднаються. У селі великих досліджень не треба. І так знають кожного, як облупленого.

Батько не віддав Ганну заміж за Гната, що розповідав про те, як буде гарно в колгоспах, а принагідно забирав зерно. Одружився Гнат з Одаркою. Та й Ганна не осталася одна, але увесь вік нишком раділа з кожної Одарчиної біди. Лише на старість їй у голову прийшла думка: «...що, коли б Гнат посватав не Одарку, а Ганну? Овдовіла б у тридцять сьомому. Не діждалася б сина з війни. Жила б одинока й безпомічна в отій старій-престарій Побірченковій хаті, і звали б її Ганною Побірчихою, а не Бевзихою».

Мабуть, знав батько щось про рід Гната. Може, не він перший, хто побирався у цьому роду. Невипадково ж вони отримали таке

прізвище. Хіба що Гнат робив це во ім'я влади і примарного світлого майбутнього.

Добре, хоч уже в зрілих літах Ганна зрозуміла від чого її захистив батько.

А якщо дитину немає кому захистити, бо не потрібна вона навіть власній матері? Про це оповідання «Божа кара».

«Божа кара»

Перед лицем смерті в часи голоду люди оберігали дітей, не одягаючи масок страждальців-вихователів, мабуть, не до того було. Усі ми пам'ятаємо екзистенційну теорію, згідно з якою людина справжня лише коли народжується чи готується померати.

Часи спливають... Війни відгриміли... А дітей у дитячих будинках чомусь не меншає. Залишаються малі сиротами при живих батьках, бо «кожному голову крутить свій дур»... Про хлопця, позбавленого материнської й батьківської любові, розповідає нам М.Негода, ятрить наші душі, не дає права вимірювати щастя дитини лише тим, що батьки придбали їй якісь речі. Божа кара чекає на сім'ї, в яких зникає вимоглива любов і повага.

Для початку варто визначитися, хто саме з персонажів є втіленням тієї кари, бо претендентів таки багато.

Для головного персонажа – це його мати, якій «не до нього, в неї своя любов. Не маленький, а великий Роман». Слова хлопця про те, що «він їм не заважає – кохайтеся. Тільки нехай не заважають і йому жити так, як він хоче» – це своєрідний захист, що прикриває душевний біль дитини, яка розуміє, що не потрібна найдорожчій людині. Саме тому Ромко заздрить лошаті Орликові, в якого є турботлива мати, а на плач нашого героя приходять... лише коні.

Коли з'являється Володька Книш (такий собі спокуситель Ромка), мудра Орликова мати забирає сина, а опікуватися хлопчиком нема кому. Він «побіг, спіткнувся об щось тверде (*чи не серце власної матері – коментар В.Л.*), впав і стиснув зуби від болю». Спокуси посипалися, як з рогу достатку: і секс, і випивка, і магнітофон, який можна виміняти на бабині ікони.

Ніхто ніколи не пояснював хлопцеві, що таке ікона, Бог. На думку малого, без богів не може лише баба, а вітчимові з матір'ю вони не потрібні. Про себе він і не згадує. Для нього старі дошки гірші за нові засклені, а тим паче, вони не йдуть у жодне порівняння з магнітофоном. Хлопець навіть не розуміє, чому цього не бачать дорослі.

Розмова матерів Ромка й Володьки просто вражає. Вони впевнені, що Божа кара – це їхні сини.

– «Романе! Ти вже не маленький, щоб з тобою панькатися. Йй-богу, сама відведу в міліцію, якщо не признаєшся, що ти вчинив. У кого виміняв цю штуку за бабині ікони?»

– У кого ж, як не в мого Володьки, – озивається... тітка Наталка. – По тому душогубцеві віршовка плаче».

Володька старший від Ромка, тому вже не він тулиться в чужій, хоч і бабиній, хаті. Уже мати виглядає з вікна в хаті подруги – чекає, коли син кудись піде, тоді і їй додому можна буде завітати.

Божа кара – це й прокльони баби, які збулися. Як часто ми швидкі на розправу. Ось і в цьому оповіданні дорослі погрожують, проклинають, забуваючи давні переконання, що батьківське прокляття збувається дуже швидко, а батькова й матерна молитва порятує навіть у безвихідній ситуації.

Чи може за таких обставин здивувати нас той факт, що Ромко зникає. Прокляти було кому, а навчити боятися гріха, молитися за малого грішника – ні.

Одна маленька дівчинка колись сказала своїй мамі, що вона – мамин квиток у безсмертя. Це той випадок, коли можна лише зайвий раз упевнитися, що вустами дітей говорить Бог. Родина Ромка бездумно втратила свій шанс на безсмертя.

А якщо пригадати, що в цих оповіданнях ми бачимо віддзеркалення нашої історії? На згадку приходить народна пісня, в якій мати говорить сину: «Іди, сину, пріч від мене», а потім гірко жаліє за рідною дитиною.

Не радує мене приказка «нашого цвіту по всьому світу», бо нагадує про причини такого розпорошення, про них писав О.Довженко, говорячи, що Україна нагадує йому табак: багато листя і мало цвіту, бо його теж часто пасинкують.

Оповідання «Край світу» знову нагадує про Довженка, перекликаючись з його словами про те, що «наша Україна вічна вдова, бо ми – вічні парубки», які не вміють цінувати те, що мають.

«Край світу»

Явтушок – головний герой оповідання – вважає, що заслуговує на більшу пошану, ніж має в рідному Білозір'ї. Спокусившись на запрошення колишньої коханки, спродує хазяйство й везе сім'ю світ за очі під Благовещенськ. Він забув, а може, й не знав Шевченкові

слова «нема на світі України, немає іншого Дніпра, а ви претесея на чужину, шукати доброго добра».

Замість обіцяної хати, «як дзвін», отримав пустку, що пахне мишами, замість карколомної кар'єри – скандал, бійку дружини з коханкою, що як примарна відьма виконує своєрідний план по переселенню земляків, і... знову стає конюхом. Усі його досягнення лише в тому, що вивіз сім'ю на землю, отрусну випробовуваннями новітньої зброї, і ніколи більше не побачив рідної землі. Він – ще один квиток України в безсмертя, який марно пропав.

Оповідання «Крижень» – це приклад того, як просто можна зруйнувати сімейне щастя.

«Крижень»

Досвідчений у життєйських справах молодик дає безкоштовні уроки життя. Його одноліток щиро зачарований здібностями колеги. Він навіть випробовує його науку на практиці і тому, залишивши вагітну дружину, їде на полювання. Головний герой не розглядає свій учинок як убивство, а тим паче, як убивство кохання. Як добре, що цьому персонажу дано шанс не зробити фатальної помилки. Може, це його ненароджена дитина, яка ще є анголом, рятує сім'ю батьків?

Це оповідання дарує нам надію на відродження сім'ї, збереження моральних цінностей.

Збірка має цікаве обрамлення, яке помічаєш, лише дочитавши її до кінця. Починається вона оповіданням «*Козячий хутір*», що має дивний підзаголовок – «Дещо з історії». До речі, саме він став підставою для розгляду цих оповідань, як уламків дзеркала нашої історії. Закінчується збірка невеличким замальовком «*Незалежне плем'я*». Саме цей невеличкий твір про пташок сорокопудів, що вміють захищати своє незалежне плем'я, яким задрить ліричний герой, та 1993 рік написання заставляють по-іншому позирнути на перший твір.

Були часи, коли сусіди наше українське плем'я називали хуторянським, а землю нашу своєю країною. Хто вони? Для тих, хто підзабув історію, для довідки радимо перечитати змальовані І.Котляревським мандрі Енея повз острів Церцеї, що перетворювала людей різних національностей на різних тварин. Усі інші, мабуть, погодяться, що ця збірка – заклик не бути не лише козячим, а й взагалі будь-чийм хутором. Можливо, тоді спогади про нашу історію можна буде читати «без брому».

Урок 2

УРОК ПОЗАКЛАСНОГО ЧИТАННЯ ЗА ОПОВІДАННЯМ МИКОЛИ НЕГОДИ «БОЖА КАРА»

Проблема, на яку звертає нашу увагу М. Негода, перекликається з темою «Ти знаєш, що ти людина?», коли семикласники шукають відповіді на питання про складові щастя.

ТЕМА. Мій дім – моя фортеця або засторога: хто роду цурається, того й рід відцурається.

МЕТА: ознайомити учнів з оповіданням М. Негоди «Божа кара»; поглибити знання учнів з теорії літератури, закріпити їхні вміння аналізувати художній текст, чітко висловлювати та аргументувати свої думки; формувати моральні принципи молоді людини.

ОБЛАДНАННЯ: портрет письменника, таблиці.

ХІД УРОКУ

*Якщо ти з дитинства не навчився дивитися
в очі матері й бачити в них тривогу чи спокій, –
ти на все життя залишишся моральним неуком.
В. Сухомлинський*

Сім'я... Родина... Це те, що тримає кожного з нас на цьому світі. Як добре, коли цінність родинного затишку очевидна людині змалечку. А буває ж і не так... Тоді мудрість формується під вагою гуль і синців, отриманих на манівцях життя, яке рано чи пізно кожного навчить, як на світі жити. Пам'ятаєте оті слова, прості й страшні водночас: хто роду цурається, того й рід відцурається.

Ці мотиви є провідними у книзі Миколи Негоди «Пиріжки з пасльоном. Бувальщини».

Невеличка книжечка, на перший погляд, є простенькою добіркою оповідань – своєрідних фотографій українського побуту. Деякі з них можуть розчулити, інші розчарувати, а може, й присоромити. А деякі оповідання Миколи Негоди виростають до притч, які можуть дечому навчити, відкрити певні таємниці, донести зашифроване послання автора. Адже притча є одним із засобів вираження морально-філософських роздумів письменника.

Спробуймо прочитати ці послання. Сьогодні ми будемо говорити про оповідання «Божа кара», що входить до цієї збірки.

I. АКТУАЛІЗАЦІЯ ЗНАНЬ

1. Які літературні роди ви знаєте?
2. Які літературні жанри ви знаєте?
3. Що таке оповідання?

Відповідаючи на ці питання, учні можуть опиратися на таблиці, що є в їхніх словниках.

Епос	Лірика	Драма
Проза	Вірші	П'єси
Головне – розповісти про подію.	Головне – передати почуття.	Головне – показати дію.

ЛІТЕРАТУРНІ РОДИ ФОЛЬКЛОРНІ ЖАНРИ

Епічні	Ліричні	Драматичні
1. <i>Оповідання</i> – невеликий твір про певний епізод із життя одного персонажа. 2. <i>Повість</i> – розповідь про життя однієї людини. 3. <i>Роман</i> – розповідь про переплетені між собою життя 2-3 персонажів. <i>Епопея</i> – розповідь про долі багатьох персонажів на тлі історії держави.	1. Громадянська (патріотична) лірика. 2. Інтимна лірика. 3. Пейзажна лірика. 4. Філософська лірика.	1. Трагедія. 2. Комедія. 3. Драма.

4. Доведіть, що твір Миколи Негоди «Божа кара» є оповіданням.
5. Нещодавно ми з вами з'ясували, що для вас є складниками щастя. Удома ви малювали свою квітку щастя.
6. Робота в групах.

Учні шукають відповідь на питання: «Чому щастя порівнюють з квіткою?»

Ось одна з відповідей:

«Люди уявляють щастя у вигляді квітки тому, що квітка – гарна, як щастя. Коли щастя не оберігати, то його можна втратити. Так і з квіткою.

У кожної людини є своя квітка щастя. Коли вона закрита – власнику не щастить, але потім сонечко обов'язково засяє, квітка розкриється і подарує людині щастя».

7. Давайте розглянемо ваші роботи.

Ось деякі з малюнків....

Усі ви згадали сім'ю, як складову щастя. Поясніть чому.

Чи треба оберігати сім'ю? Як?

II. ПОДАЧА НОВОГО МАТЕРІАЛУ

1. Записується тема й епіграф уроку.
2. Коротке повідомлення про життя та творчість Миколи Негоди.
3. Опрацювання тексту оповідання.

1. Для початку давайте визначимося з тим, кого з персонажів можна вважати божою карою.

№1. Для головного персонажа – це його мати, якій «не до нього, в неї своя любов. Не маленький, а великий Роман». Слова хлопця про те, що «він їм не заважає – кохайтеся. Тільки нехай не заважають і йому жити так, як він хоче» – це своєрідний захист, що прикриває душевний біль дитини, яка розуміє, що не потрібна найдорожчій людині. Саме тому Ромко задрить лошати Орликові, в якого є турботлива мати, а на плач нашого героя приходять ... лише коні.

2. Володька Книш – такий собі спокуситель Ромка.

Володька – хлопець старший від Ромка. Уже не він тулиться в чужій, хоч і бабиній, хаті. Тепер його мати виглядає з вікна в хаті подруги – чекає, коли син кудись подасться, тоді і їй додому можна буде піти.

Коли в долі Ромка з'являється Володька, мудра Орликова мати забирає сина від гріха подалі, а опікуватися хлопчиком нема кому. Він «побіг, спіткнувся об щось тверде, впав і стиснув зуби від болю».

Спокуси посипалися, як з рогу достатку: і секс, і випивка, і магнітофон, який можна виміняти на бабині ікони. Ніхто ніколи не пояснював Ромці що таке ікона, Бог. На думку малого, без богів не може лише баба, а вітчимові з матір'ю вони не потрібні. Про себе він і не згадує. Для нього старі дошки гірші за нові засклені, а тим

паче, не йдуть у жодне порівняння з магнітофоном. Хлопець навіть не розуміє, чому цього не бачать дорослі.

№3. Ромко й Володька для своїх матерів.

Розмова двох матерів просто вражає. Вони впевнені, що слова «Божя кара» – це про їхніх синів.

-«Романе! Ти вже не маленький, щоб з тобою панькатися. Йй-богу, сама відведу в міліцію, якщо не признаєшся, що ти вчинив. У кого виміняв цю штуку за бабині ікони?»

-У кого ж, як не в мого Володьки, – озивається... тітка Наталка. – По тому душогубцеві віршовка плаче».

З іншого боку, хлопці й справді поводять себе так, що ображають навіть тих, хто робить їм добро, а порушивши Божі заповіді, не розкаюються.

Робити погані вчинки легше, ніж добрі. Можна сказати, що хлопці так мстяться своїм матерям, але ж такий шлях нічого, окрім зла, не несе в цей світ. Просто зло замикається в коло і стає безкінечним. Опоненту Господа все одно, з якої причини ти робиш зло: ти перший, чи даєш здачі. Головне, щоб ти примножував зло.

№4. Божя кара – це й прокльони баби, які збулися.

Як часто ми швидкі на розправу. Ось і дорослі погрожують, проклинають, забуваючи давні переконання, що батьківське прокляття збувається дуже швидко, а батькова молитва порятує навіть у безвихідній ситуації.

Ромко зникає. Проклясти було кому, а навчити боятися гріха, молитися за малого грішника – ні.

2. Поясніть, хто винен у всьому, що сталося?

Як же воно так стається, що в сім'ю пробирається увесь цей жах?

Чи є вина Ромка в тому, що сталося?

Чи берегли персонажі оповідання свої сім'ї?

Яку пораду варто було б дати персонажам цього оповідання?

ІІІ. ПЕРВИННЕ УСВІДОМЛЕННЯ ПОДАНОГО МАТЕРІАЛУ

1. Учні пояснюють, як вони розуміють епіграф.

Чи стосується він когось із персонажів оповідання «Божя кара»?

2. Чому для кожного з нас такою важливою є мама? Чому її часто порівнюють із сонечком? Чим мама зігриває нас?

3. Давайте намалюємо сонце маминої любові.

4. Чого вас навчає ваша мама?

5. Чим ви її найбільше порадували?

6. Чим ви її найбільше засмутили?
7. Чим ви можете їй допомогти?

IV. ДОМАШНЄ ЗАВДАННЯ

1. Коли прийдете зі школи поцілуйте маму й скажіть, що ви її любите.

2. Пам'ятати про важливість сім'ї для кожної людини, не забути про це й тоді, коли самі станете батьками.

3. Зробити все, що від вас залежить, щоб зробити Україну щасливою. Для цього є один простий рецепт:

- а) стань щасливим,
- б) зроби щасливими своїх рідних,
- в) радій щастю інших людей.

Якщо кожен зробить так, тоді всі навколо будуть щасливими.

4. Твір-мініатюра «Щастя – це ...» (за оповіданням М. Негоди «Божа кара»).

Л.В.Гафінова,
учитель української мови і
літератури Черкаської Першої міської
гімназії Черкаської міської ради

ЖАР-ПТИЦЯ УКРАЇНИ, АБО ЯК ЗБЕРЕГТИ РІД НА ПРИКЛАДІ РОДОВОДУ, ПОЕТИЧНОЇ І ПУБЛІЦИСТИЧНОЇ ТВОРЧОСТІ ПИСЬМЕННИКА Г.П. БІЛОУСА

До чого людство докотилося, поставивши на перше місце плоть, або матерію, а на друге місце дух? У результаті цього сім'ї руйнуються. Тепер уже майже не існує правдивих християнських шлюбів. Молоді люди одружуються не для того, щоб народжувати дітей і любити один одного до смерті, а заради гріховної плоті. Тому численні розлучення стали нормою життя чоловіків і жінок. Святе почуття любові люди підмінили служінням гріховним пристрастям. Телебачення заповнили програми з оголеною плоттю. Діти і батьки разом бачать людський сором. Друкується і показується те, що дає прибуток. Полиці магазинів і кіосків заповнила продукція, яка пробуджує негідні, тваринні почуття.

Якщо не змінити помилковий принцип життя людини і суспільства, тобто не підкорити плоть духові, а далі плоть

пануватиме над духом, то людське в людині виродиться. Хоч і проста ця істина, як все геніальне, але не кожен над цим задумується.

В нас недорід на геніїв давно.

У нас брехня більмом на об'єктиві:

«Життя – кіно... Глухоніме кіно...

Один сеанс, та й той у негативі...

... Іде життя. Минає нас життя,

і попів в душу струшує людині, –

писав Г.П. Білоус, бо болить йому ця проблема, як і вчителям, викладачам, так і просто мудрим людям.

Як зміцнити рід, родину? Як захистити дітей, молодь від вірусу найстрашнішої хвороби другого тисячоліття? «Учи неложними устами. Сказати правду», – писав у вірші «Муза» Т.Г. Шевченко, а Г. Білоус у статті «Свою Україну любіть» стверджує:

«Ви знаєте, які незліченні обігові кошти спрямовуються сусідньою державою на те, щоб мати нас за споконвічних «хохлів», одучити нас і наших дітей бути українцями, бути справжніми патріотами своєї землі, свого роду і народу, щоб підступно виманити нас із захисного озонного поля національної культури, перетворити у прихильників чужої мови, чужої історії, чужих звичаїв – усього, що певна частина нашої молоді беззастережно переймає, не прагнучи навчитися свого, споконвічного, зневажаючи його...

Як можна протистояти... при нинішньому злиденному рівні захисту наших національних інтересів у царині культури, освіти, медицини тощо, якщо ми лише на 25% – культурні, на 30% – освічені, на 40 – здорові, на 50 – багаті і на всі 100% одурені?» [I, С. 165].

Це «зойк стражденної поетової» душі Г. Білоуса:

Душа в заброд одвіку ханбатийська,

У нас же на приполі, як теля...

А дядько в споконвічні чоботиська

Із наших віршів устілки встеля.

*«Нам спомини лишаються, як
слайди» [II, С.6].*

То з чого ж розпочати, щоб змінити ситуацію в суспільстві?

Сула, Сула... Твої осóки,

Твої зелені береги

Дали мені на довгі роки

Добра, любові і снаги.

*Мій рідний надсулянський, країю!
В яким не жив би я країю –
Неначе сонях повертаю
До тебе голову свою [II, С. 36].*

Перша порада Г.П. Білоуса – з вивчення свого роду, родоводу, шанобливого ставлення до батьків, до світу свого дитинства.

У самого Григорія Павловича Білоуса, народженого 22 листопада 1939 р. в селі Курмани, яке було колись Роменського повіту, а згодом стало Недригайлівського району, нині Сумської, а колись Полтавської області, найкращими спогадами дитячих років стали дні, коли ще малим хлопчиком

«ходив по молоко, приносячи, трилітрову банку ще теплого, духмяного, такого, яке я пив тільки в дитинстві, терпляче висиджуючи з кухликком на піддашші корівника, де мати доїла корову, я надкушував шматочок хліба доти, поки не залишився маленький шматочок, якого не вистачало вже до молока – і я хилив той кухлик уже без хліба, та так, щоб на верхній губі осідала біла ворухка піна – ото з тих пір я став білоусом» (із листа Г.Білоуса до В.Бабка від 9.09.1993 р.).

Теплими словами згадує Григорій Павлович своїх батька й неньку, які дали йому путівку в життя. Сім'я була багатодітною, але кожній дитині вистачало тепла та ніжності батькових і материних рук.

*У любистку нас мати купала,
Наші личка россою вмивала,
Одягала білесенькі льолі
І бажала щасливої долі.*

*Ой, у пижмі купала нас мати,
У настої холодної м'яти,
Одягала сорочки нам білі,
Щоб росли ми хоробрі та смілі [I, С. 96].*

Згадує Григорій Павлович, що читати він навчився завдяки своєму дядькові, відомому українському письменникові Дмитрові Білоусу, адже саме по його віршах, вивчивши їх спочатку напам'ять, Григорій став накладати «вимовлювані слова на писані». Так, у п'ятирічному віці майбутній поет познайомився із чарівним світом поезії. Найпершою «пробою пера» стала спроба переповісти віршами

казку про Івасика-Телесика. А згодом була й перша публікація – у стінгазеті.

А дідусева бібліотека прихилила малого хлопця до скарбниці світової літератури.

В одному з листів Г.П. Білоус [І, С. 99] напише:

«Так що іспит на наявність почуття гумору я склав ще в дитинстві, а екзаменаційними білетами для мене були дядькові вірші».

Отже, поезія Дмитра Білоуса стала початковою школою гумору й сатири для майбутнього поета, а згодом – своєрідним університетом. І, мабуть, саме тоді взяв Григорій Білоус його творчість собі за орієнтир, за приклад, бо «не закінчував ніяких літературних курсів» [І, С. 280] (закінчив Київський геологорозвідувальний технікум; одинадцять років працював на Закарпатті; там почав друкуватися спочатку «дитячими», а згодом і «дорослими» віршами. 1971 року переїжджає спочатку на Кіровоградщину в геологічну експедицію, а згодом – у Кам'янку на Черкащину, звідки щодня п'ять років їздив на роботу в Черкаси, де спочатку працював у районній газеті «Серп і молот», а після перейшов у «Черкаську правду»).

Уже у зрілому віці статтю «Україно, колиско моя...» Г.П. Білоус увічнив пам'ять про дядька і його родину, розкриє атмосферу доброзичливої вимогливості, яка панувала в цій багатодітній сім'ї. Спілкування на рівні родинної взаємоповаги і взаєморозуміння робило душу юного Митька (саме так у сім'ї називали майбутнього письменника) вразливою, уважною, доброю, щирою, співчутливою, або, кажучи одним словом, – талановитою. Безмежну доброту і щирість випромінювала мати – Ганна Давидівна, котра, загадуючи комусь із дітей якусь роботу, насамперед дякувала, промовляючи:

– Піди, дитино, спасибі тобі, принеси відерце води чи врубай дровець.

«Хочеться вірити, – писав Г.П. Білоус, – що вже в ранньому дитинстві у Дмитрика проявився талант усе бачити не так, як інші, а по-своєму: поетично, образно. Саме йому Всевишній дарував ніби ще одну пару очей, якими хлопець дивився на світ небуденно, вбираючи в душу красу довоколишньої природи, народні перекази й казки, звичаї посульського краю, а ще – виховуючи в собі абсолютний слух на рідну мову, неперевершеним знавцем якої він залишився до останніх днів свого життя...» У вірші «Біографічне» Дмитро Григорович Білоус писав:

*Моя біографія, друзі,
Сягає в далекі ті дні,
Коли мене бусол на лузі
Підкинув батьком навесні.
Ще й досі я згадую завше,
Що послугу він немалу
Зробив немовляті, обравши
Село Курмани і Сулу.
Зумів же й сім'ю підібрати
(такі є не часто тепер).
Чотири було в мене брати
І п'ять було в мене сестер... [І, С. 269].*

До речі, старший брат Олекса, ставши доктором філософських наук, був наставником для молодих братів Дмитра і Миколи. Микола став капітаном першого рангу, що пройшов пекло Великої Вітчизняної війни, а згодом тривалий час очолював колектив всесоюзної газети «Патриот Родины», а Дмитро ж став видатним поетом, лауреатом премії імені М. Рильського, Лесі України, Національної премії України імені Т.Г. Шевченка, кавалером болгарського ордена Кирила і Мефодія першого ступеня за багаторічну перекладацьку свою невтомність.

«Дмитро Білоус, – підсумовує Григорій Павлович, – проніс через усе своє життя часточку тієї України, яку увібрив у душу ще в дитинстві. Вона живить справжній талант, робить його незгасним, що й засвідчив Дмитро Григорович усім своїм довгим подвижницьким життям».

Мені ж у словах письменника про свого рідного дядька відчувається і душа самого Григорія Павловича Білоуса, бо думав «проспівати гімн про народження великого митця, гімн рідному українському народові». Історія літератури знає чимало прикладів автобіографічних творів письменників про своє дитинство, життєві шляхи, виховання почуттів, становлення світогляду. Але так своєрідно, щиро про свій рід написав хіба що О. Довженко в своїй «Зачарованій Десні» та Г. Білоус в автобіографічному нарисі «Україно, колиско моя».

Григорієві Павловичу вдалося створити образ митця та роду як його основи:

«Для мене, як і для багатьох українських поетів, упродовж усього життя Дмитра Григоровича, вищою літературною школою була його творчість і безпосереднє спілкування з ним» [I, С. 280].

Дійсно, «слова у мить осяяння здаються світляками» [I, С. 328]. Г.П. Білоус, аналізуючи книгу Віктора Скорини «Акваріум», напише:

«Треба прокидатися до схід сонця, щоб не проспати благословення Бога: тільки небайдужу уяву він обдаровує здатністю бачити зворотній бік сльози і виводити читача за межі реальності» [I, С. 326].

і підмітить джерело «небуденного світу на крилі піднесеного слова»

Іду до храму. Сповідатись мушу.

Там Дух Святий. Там великую душу.

Отже, другою порадою Г.П. Білоуса для зміцнення роду й родоводу є нецурання Слова Божого, бо «весь цей світ – обитель Бога» [I, С. 244]:

*«Я став одержимий Сковородою.
Такий мудрець! Такий талант! Така
неповторна доля» [I, С. 243], –*

напише він у післямові про Г.С. Сковороду.

Самоусвідомлення, самооцінка, самовизначення свого стану зміцнює силу духу. «Нерухомість думки довго тривати не може. Треба будити дух, ніби народжуватись удруге».

Вставай!

Встаю

і

подумки гортаю

життя свого потерті сторінки.

Сто сот мелодій тчуть мої думки,

а серце вже молитвою скресає.

Та не добути з каменю вогонь,

якщо не загартоване кресало...

Так спокоем дух мій заколисало,

що й досі не добудишся його.

Тут сам себе під бік не постусаєш.

А вже і сонце наче воскресає...

Повік благословенна будь, Природо! [I, С. 246].

Дійсно, «творчий дух інколи так заколихується буденністю», що «будиш його, будиш, а він спить, аж похропує». «Спи, – пише

Сковорода Г., – місце хороше... Проте до чого ж ти доспишся? Прогавиш усе на світі. Буди себе! А як? А чим? Тут сам себе, як барон Мюнхаузен, під бік не поштовхаєш. *Тут треба вдаватися до воскресіння духовного...*» через Бога, молитву. Треба, за словами Г.П. Білоуса, хоч раз у рік висповідатись, причаститись, очистивши душу.

А як увести дитину в береги слухняності і спонукати до навчання?

Г.П. Білоус у статті «Засвіти свою зорю», розкриваючи образ Г. Сковороди як педагога, наводить приклад гри, яку філософ придумав, щоб змінити свого підопічного Василя Томару, який, розбалуваний матір'ю, був розбишакуватим і неслухняним. Він порадив Василькові писати листи до Бога й ховати їх у дуплах старезних дерев, що росли у бору. Для малого Томари це була захоплююча гра. Він отримував од Бога відповіді, писані... рукою Сковороди – навчителя, вихователя, старшого, мудрого друга. «Хоч рід Томари по батькові був греко-німецьким, по матері ж – це українець. За часів Г. Сковороди, – пише Г. Білоус, – наш край поділявся навпіл: одна частина називалася Україною, друга – Малоросією. Панич був скорше малоросом, ніж українцем». «Душа у нього справді малороська», котра б виродилася у ніщо, аби не було поряд із ним Г. Сковороди, його шанобливого ставлення до книги, його знання народного і церковного мелосу, уміння самому чудово співати, грати на флейті, сопілці, скрипці, бандурі.

Оскільки Г. Сковорода є взірцем апостольського служіння Ісусові Христові, то жодному з українських письменників не вдалося так глибоко розкрити цей образ, як це зробив наш Г.П. Білоус, тому що, за словами Поліщука В.Т., Григорій Павлович сам «значною мірою являє сковородинський тип людини» [1, С. 9, ст. «Тиха розмова серця»].

«Куй собі меч!» – закликає Г.П. Білоус українців до духовного озброєння через образ Сковороди, а в післямові про українського любомудра напише, піднімаючи тему набатного дзвону, котрий ударяє на сполох:

*Той Дух Святий витає й поміж нас
посланником всевидячого Бога.
Він досить потрудився на свій час,*

тепер хай Вічність трудиться на нього.

Григорій Павлович Білоус використовує часто форму сну, бо душа спати не ходить. Колись фантазія первісної людини, формуючи своє уявлення про світ, створила віру в існування надприродних сил, які можуть приховуватися в деяких предметах (фетишах), у тілах людей, тварин, рослин (їх називали духами та душами), тоді ж виникло пояснення снам – їх стали вважати пригодами душі, що мандрує, поки спить її володар. Такий погляд на сни пережив тисячоліття. В українській літературі мотив сну, у тому числі з його містичною складовою, найчастіше використовує І.Я. Франко (події поезії «Каменярі», пригоди Манюсі з новели «Сойчине крило», сон Євгенія Рафаловича із «Перехресних стежок»). Цікавий сон наводить і Г.П. Білоус у післямові про Г.С. Сковороду: *«Сниться мені незвичайний сон: із високого нічного неба зривається яскрава зірка і летить прямо на мене, більшаючи, більшаючи – й перетворюється на сяйний пам'ятник Г.С. Сковороді, схожий на той, що стоїть у Лохвиці, тільки відлитий весь із золота чи срібла, а від нього вогняні бризки в усі боки розлітаються. Прокинувся – серце як не вистрибне з грудей» [I, С. 243].* На мою думку, Григорій Павлович Білоус мав видіння пророче, яке часто мали святі отці і які зафіксовані у «Житіях Святих», що свідчить про чистоту його душі, святість помислів і благословення на створення найвизначнішого твору про українського любомудра.

«Як Г. Сковороді, – зауважує Г.П. Білоус, – хотілося підняти якомога більше людей, щоб вони хоч на мить спізнали щастя вільного лету уяви, наближення душі до Бога – до неповторного стану прозріння, коли здається, що можеш все на світі збагнути, навіть таємницю Буття» [I, С. 246]. Тому швидко лягла на папір схема регулювання вчинків людини, яка допомагає насамперед мислячим батькам відразу збагнути свої промахи у вихованні дітей (див. Додаток. Схема № 1).

Історична перспектива педагогічної ідеї виховання духовно багатой особистості (див. Додаток. Схема № 2) показує, що лише через концепцію світового українця, де Київ – силове поле – україноцентризм, можна досягнути зміцнення роду, родоводу, а отже, і держави в цілому, бо головним вектором біографії повинно бути українське походження, головним чинником – українська приналежність, а «знання розуму, натхнення серця й енергія волі та

«три начала» – духу, обов'язків, покликання збережуть людське в людині.

А наступна порада висвітлює моє бачення в перспективі педагогічної ідеї духовного збагачення особистості (див. Додаток. Схема № 2), як і сім рівнів її зростання (див. Додаток. Схеми № 3-7).

У давніх культурних традиціях етапи духовного виховання повторюють послідовність польових робіт – сівбу, догляд за рослинами, жнива. Діяв принцип аналогії: за часів пророків усі люди були щільно пов'язані з цариною рослин, і ці порівняння були для них зрозумілі: *«Чи кожного дня оре ратай на посів, ралить землю свою й боронує? Чи ж, як рівною зробить поверхню її, він не сіє чорнуху й не кидає кмин, не розсіває пшеницю та просо й ячмінь на означенім місці, а жито в межах її?»* (Ісаїя, 28:24-25). Рослини часто порівнювалися з людьми. Деревя і трави, їхні плоди були символами різних чеснот і навіть взірцями для наслідування. Згадаймо хоча б притчу про кукіль, де пшениця символізує дію доброї сили, бур'ян же отруйний – навпаки, супротивної. Коли давні предки наші розірвали сув'язь жорстоких законів язичництва, вони почали віддавати перевагу у своїй творчості добрим рослинам – господарським і декоративним. Ось чому звернення до польових, культурних рослин у народних піснях, казках, вишиванках і мальовках є ознакою християнізації.

Усвідомивши, що вона створена за образом і подобою Божими, людина перестала ототожнювати себе з рослинним і тваринним світом, якщо в античних міфах перетворення на рослини відбувається безболісно (так, наприклад, німфа Дафна з легкістю стає лавровим деревом, рятуючись від любощів Апполона), то у фольклорній традиції християнського часу така трансформація завжди пов'язана з темними силами і є відступництвом, отже, трагедією людської особистості – як у баладі Тараса Шевченка «Тополя», написаній на основі народної пісні.

Рослини в Біблії вже не сприймаються як захисники роду або втілення духу предків. Автори Біблійних текстів приділяють увагу рослинам залежно від практичного або естетичного значення кожної. Так, пшениця є мірилом добробуту, і не випадково Повторення Закону називає її першою в переліку скарбів Землі Обіцяної. Багато разів згадується пшениця у Святому Письмі, але метафоричний вислів *«відділити зерно від полови»* поширився лише за часів Нового Завіту (від Св. Матвія, 3:12).

Кожен може перевірити ступені своєї духовності, розроблені на основі досягнень педагогічної, теологічної, психологічної наук (див. Додаток. Схеми № 3-7) і переконатись на прикладах опорних слів-символів поетичних творів Г.П. Білоуса, як найвища із вартостей нації – прагнення Бога – освячує родовід.

Поетична книга «Терноцвіт» Григорія Павловича Білоуса народжена з болю, але стала піснею духовності. На своєму шляху митець зустрічався із сотнями людей, бо судив йому Бог бути в найгостріших осередках українського болю і замовляти той біль. Бути собою і залишитися собою на етапах двадцятого століття – що може бути кращою ознакою людської справжності. Він був створений для того, щоб пройти по землі з усмішкою надії, з рукою, простягнутою для підтримки і допомоги іншим. Такі митці, як Г.П. Білоус, потрібні нам, як повітря. З ними добре скрізь. Де б він не був, скрізь відчуваємо: за ним стоїть його край, його родина, його біль, його історія. І в серці його є Бог, а це значить, що те серце завжди буде випромінювати життєдайну силу любові.

Поглянемо на опорні слова-символи поезій Григорія Павловича Білоуса і заглибимося у вир його думок.

СЕРЦЕ 1. *«Прокинешся, буває, серед ночі,
немов під бік хтось штовхає.
Хто?
То – **серце**. То
воно з тобою говорити хоче.
Прислухайся. Збагни його жалі,
і вдумайся у всі його докори...»* [II, С. 17].
2. *«Про журавку б в небі пожуристься,
та гніздечко **в серці** радість в'є,
бо з руки нелякана **синиця**
сім'ячко довірливо клює»* [II, С. 31].

МАТИ 1. *«Та домівка в них буде завше, як берег,
й **Україна, як мати**, навіки одна»* [II, С. 41].
2. *«А чого в матерів лиця робляться хмарними»* [II, С. 41].
3. *«Рани втрат **материнського серця** невігойні –
проводжають синів уже стільки століть...»* [II, С. 41].
4. *«– Морозе, йди вечеряти, будь ласка!
– Не клич, бо й так тепла того нема, –
і мати свитку накида на плечі,
чекаючи вечірників у дім».* [II, С. 39].

БАТЬКО 1. *«Батько взяв сокиру біля печі
і простогнав до матері: – Ходім
лякати яблуні...
Батько хусткою підперезаний, мов перевеслом.
Під бровами у батька туга прихована.
А яблуням лоскітно, яблуням весело,
хоч кожна – оподаткована.
Батько сніг обмітає довкола яблунь,
питає якось зовсім несердито:
– Будеш родити? – і замахується сокирою
(... а чи соловейки з вирію
прилетять до нас знову?..)
– Будеш родити мені?..
І яблуня тихо мовила
голосом матері:
– Ні.
Гупало серце у батькових грудях важко.
Яблуням снились весняні цілунки бджіл.
Вмирала моя яблунева найкраща казка.
Між зимою і літом.
Опівночі.
На межі...» [II, С. 39-40].*

СОНЯХ 1. *«Мій рідний надсулянський краю –
неначе сонях повертаю
до тебе голову свою» [II, С. 96].*
2. *«А я сонях лунко гупотів,
аж стогін вилітав з-під вибивачки.
Його на пензля вловлював художник,
мазками клав на пружне полотно.
А на городі били копитом
мої баскі соняшникові коні» [II, С. 13].*
3. *«Коло порога на осонні
їх садить мати щовесни.
І пахне сонцем кожний сонях,
по вінця виповнений ним» [II, С. 34].*

КІНЬ 1. *«Летять: і кінь, і вершник, і колосся,
хлюпочуть хвилі древнього Дніпра...
Мій вірний коню, як тобі жилося
впродовж століть у лузі недобра?»*

... В народі нашім здавна повелося
сідлати **коней** в радості й журбі...

Святи ж нам **душу**, сиве **праколосся!**

Креши копитом, **коню мій**, в гербі!» [II, С. 13].

2. «Сивим димом тумани над травами стеляться,
і вчувається – **коні** іржуть за Сулою» [II, С. 37].

3. «Чи насняться ті **коні** майбутній малечі?

Чи сідлати їх зможе вона до пуття!...» [II, С. 21].

4. «Ех, були козаки, і були колись **коні**,

А zostались лиш **коники** на спориші...» [II, С. 21].

ДУША

«**Душа** в заброд одвіку ханбатийська» [II, С. 6].

ДУБ

1. «Мовчать **дуби**. Мовчать в **дубах** віки» [II, С. 23].

2. «**Дуби** в пухнасте плетиво гілля

відлуння літа ловлять, як у сіті.

І чується у безгоміннім світі,

Як **серце з серцем** тихо розмовля» [II, С. 17].

ОСОКОРИ «В моім саду невтішні **осокори**

ночами сповідаються мені» [II, С. 17].

ГУСИ

«Добраніч вам, **сірі гуси!** Спасибі за ту пір'їну,
з якої поет змайструє пророче собі перо.

Вертайтесь, мов Серафими, на **страдницьку Україну**.

Прикрийте крильми од лиха ошуканий наш **Дніпро**» [II,

С.33].

ЛЕБІДЬ

1. «З урочого напиймось джерела.

Даруй нам, **доле**, шанс не скам'яніти...

...Гойднулися в німотній тиші віти

на поклик **лебединого крила**» [II, С. 31].

2. «І повернуться **лебеді** в небо над нашим двором.

Мати кине соломи, як променів їм на гніздечко,

потім піде до хати **на лебедів** тісто вчинять.

Я ж дивитимусь, поки не зникне їх біла вервечка,

КАЧЕНЯ і, мов з казки, тихенько покрячу услід **качням**» [II,

С.32].

Цей перелік можна продовжувати. Але навіть за цими словами-символами ми бачимо не лише душу українця, його світобачення, а і його український родовід і, нарешті, саму Україну. Поезія Григорія Павловича Білоуса, його листи до друзів, літературознавчі статті про письменників дають нам можливість у собі відродитися, набратися

снаги і працювати на Самостійну Україну. Незалежно від того, чи ви будете цвях забивати, чи підлогу мити, чи що, але треба на неї працювати, а не про неї говорити. Бо ми стекли тими словесами, тою вирубальністю, ми стікаємо й виходимо на світ Божий – порожній. І скоро нам будуть діти тикати, на нас будуть пальцем показувати наші діти, бо вони швидше дійдуть до того, що дух, а не плоть, або матерію треба ставити на перше місце. Буде радісно за них і страшно: дияволізм не зносить ясного духу – він чує якийсь виклик собі. Звичайно, цьому зухвальству буде покладено край. І цьому допомагають люди з духовних українських родин, чесних, працюючих, совісливих, таких, як родина Григорія Павловича Білоуса і як він сам.

Жар-птиця України – у руках самих українців: її треба лише побачити через самовдосконалення, через очищення від бруду своєї душі.

ЛІТЕРАТУРА

1. По той бік мовленого слова. Збірник статей. [Упорядник Г. Білоус.]. – Черкаси: ПП Чабаненко Ю.А. – 2006. – 358 с.
2. Білоус Г. Терноцвіт. Поезія. / Г. Білоус. – Черкаси: АТ «Графія Україна», 1999. – 60с.
3. Волощук Є.В. Естетичний та етичний компоненти у методиці викладання літератури мають бути збалансовані / Є. В. Волощук // Всесвітня література в середніх навчальних закладах України, 2004. – № 11. – С. 13-15.
4. Гегель. Феноменологія духу. – К.: Основа, 2004. – С. 396.
5. Зайчук В.О. Освіта та інтелектуальний потенціал суспільства: суперечності та перспективи / В.О. Зайчук // Практична психологія та соціальна робота, 2000. – №7. – С.8-10.
6. Изюмов В.І. Вища освіта в Україні: аспекти минулого та реальність / В.І. Изюмов // Історичні і політологічні дослідження. Донецьк. – 2000. – №2. – С. 119-126.
7. Клепко С. Цінності буття і цінності освіти: (Філософія освіти) / С. Клепко // Філософські обрії. – 2003. – №10. – С.260-271.
8. Ковбасенко Ю. Мистецтво аналізу й інтерпретації художнього тексту / Ю. Ковбасенко // Тема. – № 4, 2002. – С.47.
9. Лебідь І. Національні цінності у виховному процесі загальноосвітньої школи / І. Лебідь // Рідна школа. – 2001. –

- №11. – С.15-17.
10. Мойсеїв І. Джерела людяності / І. Мойсеїв // Зарубіжна література. – 2006. – № 22. – С. 1-23.
  11. Огнев'юк В. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку. / В. Огнев'юк. – К.: Знання України, 2003. – 448 с.
  12. Півнюк Н.О. Урок літератури: педагогіка чи мистецтво? «Вчити літературою» чи «вчити літературу»? Роздуми з приводу методології викладання предмета / Н. О. Півнюк // Всесвітня література. – 2000. – № 5. – С. 5-9.
  13. Погрібний А. Освіті – український дух: Ухвала «круглого столу» «Больові проблеми вивчення українознавчих дисциплін у навчальних закладах країни: динаміка змін у розподілі годин, кількість, якість» А. Погрібний та ін // Літературна Україна. – 2004. – 27 травня. – С.2.
  14. Помиткин Е.О. Духовний розвиток учнів у системі шкільної освіти. / Е. О. Помиткин. – К.: Генеза. – 1996. – С. 97-99.
  15. Постовий В. Національна ідея в освіті /В.Постовий // Педагогічна газета. – 2002. – №7. – С.14.
  16. Сердюк Г. Перемога людського розуму і гідності. Урок за новелою Томаса Манна «Маріо і чарівник». 11 клас / Г.Сердюк // Зарубіжна література в школах України. – 2004. – № 12. – С. 15-17.
  17. Терещенко Ю. Генеза взаємозв'язку філософії з педагогікою / Ю. Терещенко // Освіта України. – 2004. – 21 травня. – С.8.

Н.І.Лісова,
учитель української мови і
літератури Смілянської гімназії імені
В.Т. Сенатора Смілянської міської ради

ДОСЛІДЖЕННЯ РОДОВОДУ В ПОВІСТІ ТОДОСЯ ОСЬМАЧКИ

«Старший боярин» – культурологічна лінія на уроці української мови

Одним із центральних понять національної культури є дім і світ, що існують реально й відображаються в символічній картині народного буття. Особливо відчутними є найменші втрати наскрізних цінностей першооснов буття – дому, сім'ї, родини, роду, тому, чому

ми назавжди належимо. Людина попри всі життєві дороги залишається біля свого дому в найширшому розумінні цього слова – як сакральним, родинним, генеалогічним зв'язком та побудованим часом простором життя, так і батьківським домом, у якому людина народилася і де назавжди щось залишила. Це домівка у своїй батьківщині, сприятливе для людини середовище і надійний притулок, що захищає її особисте життя.

Дім (хата) у народній культурі – зосередження основних життєвих цінностей, щастя, достатку, єдності сім'ї та роду. Сім'я зосереджується у трикутнику батько – мати – дитина, що символізує трійцю, а родина охоплює сім'ї родичів і може означати дім, наповнений родичами, ріднею, які поруч або далеко, померлими і ще не народженими; у своїй домівці, в рідній стороні, на землі і в космосі.

Життєве призначення кожного – пізнати будову і форми свого роду, а відтак – збагнути власну місію в історії роду і власне завдання, не індивідуальне, визначене для себе, а своє – як представника роду. Тільки за такого родового самопізнання можливе свідоме відношення до життя свого народу і загалом до історії людства.

У родинному, родовому колі зберігається з покоління в покоління етнічна своєрідність нації: мова, календарна обрядовість, символи, міфи... Вивчення родоводу є однією з форм розпредмечення етно-соціо-культурного досвіду предків, пізнання історії і культурних здобутків роду. У діалогічному спілкуванні виявляється суспільно-історична і особистісна необхідність поколінь одне для одного, самоусвідомлюється причетність до родинного середовища роду.

Тодось Осьмачка дуже тепло ставився до своїх численних родичів, а особливо до батьків, братів і сестер, та й вони відповідали взаємністю, а в лихі роки намагалися всіляко стати в пригоді. За словами Марії Кейван з Канади, з сім'єю якої Осьмачка підтримував дружні стосунки, свого батька Тодось вважав найчеснішою на світі людиною, хоч і згадував про нього рідко. Мати поета, Ївга Лукієнко, після його народження оглухла. І хоч з роками слух частково відновився, але почуття мимовільної провини перед матір'ю у Тодося залишилося назавжди.

Герой повісті Т. Осмачки «Старший боярин», вчорашній семінарист Гордій Лундик, повертається до свого коріння і

стикається з тими проблемами, які стояли перед українцями в різні часи нашої історії: проблема людського щастя, соціальної справедливості, добра і зла. У повісті чітко простежується ланцюжок: любов – господарство – щастя, добро. Гордій любить Варку, але вона суджена іншому, тому на весілля може покликати його тільки старшим боярином.

Проте є сила, якій, на думку Осьмачки, підвладно все, – це почуття любові, що здатне подолати і самотність, і загубленість людини в Космосі. Це те почуття, що зрештою єднає Варку і Гордія, вирвавши її з монастиря, а його з розбійницької ватаги. Гордій стає чоловіком тієї, котру кохав, переставши бути старшим боярином на весіллі своєї нареченої.

Коментоване письмо

Запишіть речення з коментуванням. Визначте види складнопідрядних речень. Назвіть головну і підрядну або підрядні частини, схарактеризуйте засоби зв'язку. Підкресліть головні члени речення, накресліть схеми.

Року 1912-го, червня 15-го, Лундик Гордій приїхав із Черкаської учительської семінарії в село Тернівку до своєї тітки Горпини Корецької, яка йому була і за батька, і за матір рідну, бо він їх позбувся ще раннього дитинства. До науки стати йому поміг місцевий священик Дмитро Діяковський, зваживши на те, що хлопець кінчив дуже добре земську школу.

Творче спостереження з елементами аналізу

Прочитайте речення. Дослідіть їх синтаксичну організацію. Спишіть. Виділіть частини складних речень, підкресливши граматичні основи. Вкажіть на засоби зв'язку (інтонація, сполучники, сполучні слова). Складіть схеми.

Він щороку приїздив, але сьогоднішній приїзд був надзвичайний, бо у валізі, в томикові Винниченкових творів, лежала посвідка про скінчення студій і про те, що Лундик уже має право навчати в народних школах. Садиба в Горпини Корецької, як і всі садиби українських селян, охоплювалася садком, на тлі якого вирізнялися дві височезні тополі, що стояли по краях старих воріт, завжди охайно зачинених і прип'ятих до стовпа деревним обручем.

Вибіркова робота

Дослідіть структуру речень. Випишіть складні речення. Визначте їх види. Накресліть схеми.

Від пісні, сповненої несосвітненого жалю, небеса нап'ялися до останньої можливості своєї сили, аби тільки не луснути і не пустити до Бога страшних жалів невідомого і самотнього жіночого серця. І посеред ночі від наглого місяця стало світліше і моторошніше, і він, ніби це відчувши, став важко і повільно осідати над церквою. І знизився на найвищий гостряк хреста. Хрест не витримав, тріснув і з місяцем упав в ограду... І цей тріск продзвенів як смертельний постріл по всіх розлогах ночі, і на землі стала глупа ніч. І пісня, і луна зникли і заглухли, неначе камінь, кинутий у криницю, який осів на скаламучене дно глибокої води.

Кодовий диктант

Проаналізуйте структуру складних речень та складних речень з різними видами зв'язку, виокремте прості речення. Цифрами позначте їх види: код 1 – прості речення, код 2 – складносурядні речення, код 3 – складнопідрядні речення, код 4 – складні речення з різними видами зв'язку.

Жінка простягла з-під хустки малу і теплу руку, але таким непевним рухом, неначе її хтось тяг силоміць. Гордій, подержавши якусь мить полонену долоню у своїх жменях, відчув усім напруженим первісним людським єством оте вічне жіноче тепле й божевільно солодке чуття, задля якого юнаки плигають з дзвіниць, коли воно того забажає, і вилазять на найстрімкіші верхів'я гір, шукаючи божої бороди, аби вчепитися в неї і погойдатися над світом хоч би хвилину, а там і зв'ятися вниз гнівною бурєю десь на дикі скелі мовчазного небуття. Відчув страшну силу того чуття, що зароджує світ, уже зруйнувавши мільярди незнаних світів раніше. Відчув і потяг незнайому жінку до себе, придавив до свого шаленого молодого серця і став п'янено-п'яно цілувати в обличчя, шукаючи поцілунками жагуче-солодких жіночих уст. Жінка спочатку не боронилася, а потім вона напружено крутнулася на одній нозі, і залишилася у парубка лише хустка.

Вибірковий графічний диктант

Накресліть схеми складних синтаксичних конструкцій, поясніть розділові знаки

Гордій лежав під кожухом, скоцюрбившись і вслухаючися у якесь нове, невідоме для нього чуття, яким була переповнена вся його істота. Воно було трохи похоже на ті настрої, які завжди супроводили шкільні нагороди проти великих свят, і на річні переможні переходи з класу в клас. Про них раз у раз хотілося комусь казати, здавлюючи в

серці радість перед невдахою, аби не образити. І завжди про них хотілося писати листи найбайдужішим своїм знайомим. А ось про це нове почуття, яке він здобув цієї ночі в походеньках, то вже напевне не напише нікому. Мало того, найлюбішій своїй тітці Горпині про його навіть не загикнеться. Воно у всім єстві шуміло, як якась спокусливо п'яна стидка загадка, яку споконвіку ніхто не відгадав, хоч і репали голови, силкуючись у цім напрямку. Ох, яке це чуття прекрасне й могутнє, незважаючи на свою таємничість та нерозгаданість!

Дослідження-характеристика

Виразно прочитайте текст. Дослідіть синтаксичну організацію, поясніть розділові знаки. Підкресліть граматичні основи, накресліть схеми.

А коли увійшов у хату, то тітка розставляла обід на столі, застеленім свіжою скатертиною: і борщ з курятиною в зеленій мисці, і курятину в білій квітчастій тарілці, і вареники, запечені з сметаною у високій жовтій макітрі, і затірку з молоком, і ложки, і виделки, покладені в тих місцях, коло яких мали сидіти трапезники, і паляницю високу, білу, аж сонячну, на рушнику, з ножем, наготовленим до чину. Все-все, що Гордій побачив, підхопило його почуття і понесло в приємні високості рідних звичаїв, де кубляться всякі тумани, повсталі з казок чарівної давнини. У хаті було вимазано, долівка притрушена сухим сіном, і лави навколо стола і попід стінами аж до мисника застелені килимками, навмисне для цього витканими у Петра Лабая. І жердка, і піл білили під святковими ряднами, що пахли сонячним промінням і береговими вітрами.

Пошуково-вибіркова робота (в групах)

Прочитайте текст. Знайдіть і вишийте складносурядні речення (1 гр.), складнопідрядні речення (2 гр.), безсполучникові (3 гр.), складні речення з різними видами зв'язку (4 гр.) Підкресліть граматичні основи, складіть схеми.

Оця земля, що за селом засіяна тепер буряками, колись належала панові з мужиків Терещенкові. Буряків він не сів, як тепер граф, а тільки пшеницю, жито, овес, горох і ячмінь. У нього в полі залишався раз у раз хліб недомолочений у скиртах і солома з-під молотіння та германування в ожередах. Усі ці залишки глядів лановий, старий дід Маркура Пупань. Але такий дід, якого не було від утворення світу і не буде до страшного суду. Свою займанщину він об'їздив верхи на чорнім коні, що звався Ремез. А зимою теж ним, але уже однокінними

санками. І що то був за дід, і що то була за напасть на весь хрещений мир... У кінець його малахая було вплетено шматок олова, кажуть, з півпуда. І хто з бідних мужиків попадався на переїзді з краденою соломою, того він убивав малахаєм і мертвого брав на коня, коли це було літом, і віз туди, за Тернівку, де ото вода страшно нуртує в скелях, і вкидав його у вир. А коли траплялося зимою, то привозив до ополонки і впихав під лід. Коли ж попадалася жінка, то він її возив з собою попід скиртами з тиждень і вже робив з нею що хотів, але додому пускав живою та ще й з пашнею. Та так пускає, що та жінка навіки губила голову і вже ніколи не думала про свого чоловіка, а тільки марила страшним дідом і вдень, і вночі. І були такі, що йшли в поле навмисне, аби з ними знов зустрівся і возився стільки часу, скільки йому заманеться. І ось тут-то й помилялися бідні жіночі душі. Дід другий раз нічого їм не робив, а простісінько брав на коня живу чи у санки живу і віз до Тясмину і там топив. І втопив він Шурубейлівну, й твою матір, і Кундельку, і Сіромчиху, і Мокієнчиху, і Цицанівну. І стали мужики радитися, що робити з ним. І, може, радилися б довгенько, та здибав Маркура мене. Я йому впала в око, і це поквапило мужицьку раду. Стрів він мене в суботу коло кладовища та й каже: "А здорова будь, молодице, а прийди-но в неділю ввечері до Прикупової могили!" Я стерялася. Настала неділя, настав і вечір, і я пішла до нього. Але чи янгол, чи сам Бог мене напутив, я вкинула в пазуху пачку сірників. Приходжу до могили, він на чорнім воронім коні коло неї виграє. Порівнявся зо мною, захопив за руку, поклав мене ниць на сідло перед собою і помчав ускачки аж на Ринву до скирти. І вже ж тоді кожною жилою я почувала пекельний вогонь, що йшов від нього. І чуло моє серце, що була б навіки пропащою. Та й пустив він коня під скирту, знявши мене. Та й поточився, та й упав. Я зміркувала, що він п'яний, і мерщій сірника з пазухи та чирк! – пішло горіть. Маркура схопив з мене свитку, аби нею збити пожежу. Якби був тверезий, то не гасив би. А я тим часом навтікача. І дома чоловікові чисто все розказала. І зібрав він мужиків, і напутив, що треба робити.

Пунктуаційний практикум

Запишіть текст, розставляючи пропущені розділові знаки (подаються без вилучення). Дослідіть синтаксичну організацію висловлювання. У складних синтаксичних конструкціях визначте кількість частин, підкресліть граматичні основи, накресліть схеми.

А небо над землею, повне пташок, таке прозоре й високе, що жодним вудлицем з найвищої тополі ніхто не досяг би, і поле на землі з пшеницями та житами саме у красуванні, і межі, зарощені шпоришем, косариками, молочаєм, безсмертником, і чепчиком, і звіробоем, були такі спокійні і не схвильовані. І все було пройняте літнім польовим леготом, який ніби дихав, а не шептав: люби й не торкайся, дивися і не думай, і попливеш аж туди, за зелені могили та кібці, та ліс, попливеш на хвилях щастя, які йдуть з глибини полів верхами хлібів, аби кинути мудрого за далекий обрій у степове безмежжя супокою, де думки прозорі і серце б'ється так само супокійно й тепло, як прекрасне червнєве сонце між небом і хлібами. Все, все було блаженно доброзичливе і людському серцю, й людській думці, тільки бречка, що летіла межею поміж хлібами з двома запряженими велетенськими білими кінями, везла дикий неспокій, дику та бездумну боротьбу.

Розподільне письмо

Прочитайте. Подані речення випишіть у два стовпчики: у перший – прості, у другий – складнопідрядні.

І знов великий місяць на незвичайно тендітній високості держався такою легкістю, яка може бути тільки вимріяна молоденьким самотнім серцем. Еге ж! Місяць був прив'язаний до хреста тонесенькою павутиною, яку, спускаючися з нього на церкву, протяг нічний павук, щоб не полетів він в чорну неміреність ночі легесенькою, мов гаряче повітря, золотою бульбашкою. І якби прохолода з Тясмину стала виступати, місяць би від неї похилився на своїм прив'язі з-над сонного села ще далі в світ. З правого боку далеко внизу блищали між вербами Тясмин і скелі. А на лугах білили купи туману, ніби поодстававши і одпливши від мовчазних хатніх стін. Не чути було ні співу з села – ні дівочого, ні парубочого, ні крику водяного бугая з очеретів понад річкою, ні зозулі, ні солов'я, ні свисту від лету зляканої десь дикої качки.

Лінгвістичне дослідження

Прочитайте речення, дотримуючись відповідної інтонації. У складнопідрядних реченнях визначте, де підрядні частини з'єднуються з головною за допомогою сполучників, а де – за допомогою сполучних слів.

Батько панни Варки, о. Дмитро Діяковський, як учився в першій класі Київської духовної семінарії і ще як був Дмитром Миколайовичем, якимось, приїхавши додому, у Велику Яблунівку, на

вакації, пішов у червні місяці в Тернівку до церкви. І побачив у церковнім хорі прехорошу крилошанку Марфу Посмітюху, яка співала дивним дискантом. І був зворушений до сліз, її слухавши, бо, здавалося, раз на сто років посилає Бог між люди таку душу і таке серце чуле, аби співати про те щастя, що десь на світі єсть, але у наш край чогось забарилося. І молодий богослов став учащати у Тернівку.

І потім, коли в Києві в семінарській бібліотеці він засиджувався зимою до пізньої ноч, очі довго не поверталися до пожовклих сторінок грубого фоліанта тому, що мрія приковувала їх в душі до далекої Тернівки...

А скінчивши науку і зібравшись ставати священиком, він одружився з Марфою Посмітюхою, яка вже була від нього покриткою і мала дівчинку Варку. Одружився з тернівчанкою і став священиком у Тернівці.

Творче спостереження з елементами аналізу

Виразно прочитайте вголос текст. З'ясуйте, які речення використано за метою висловлювання. Визначте стиль і тип мовлення. Випишіть складнопідрядні речення, підкресліть граматичні основи, накресліть схеми, визначте вид складнопідрядних речень.

І був з нього пастир душ такий, які тепер трапляються зрідка і в далеких землях. І господар був на весь Черкаський повіт! У кого, був зразковий, на три з половиною гектари, фруктовий сад і двір в охайності і чистоті великій? У панотця Дмитра Діяковського. У кого слуги були у путящій нелатаній одежі і конче миті раз на тиждень у домашній лазні? Чиї турми скотини рогатої і свиней потовпом за селами захрясали поля? Чиї гуси й качки криком своїм заглушали на ставку голоси рибалок? Від кого з двору кабанники тричі на рік вивозили фургони годованих кабанів? Від кого щовесни жиди Смілянські, Рохмистрівські, Матусівські і Шполянські провадили гори перин на Уманський та Чигиринський шлях? Від панотця Дмитра Діяковського. Чиї були найгустіші копи на ниві і найважчі снопи? Чиї були найвищі скирти соломи в селі? І чиї паровиці за паровицями скрипіли на вокзали з пшеницею, ячменем і горохом? Панотця Дмитра Діяковського. А на чиї кошти утримувався фельдшер у Тернівці і було збудовано амбулаторію ще крашу, як у найбагатшого земства? І на чиї засоби вчилися найталановитіші діти у Смілі, у Черкасах і в Києві? Все, все на спромогу та на ласку панотця Дмитра Діяковського. А через кого не було жодної бідної

хати в Тернівці і жодного старця, і жодної сироти неприголубленої, і жодної вдови невітшеної. І через кого столітні діди і баби веселі і радісні, і в білих сорочках сиділи на призьбах щонеділі і дивилися, як незнайоме молоде покоління з онуків та правнуків веселилося, співало, гомоніло і лузало насіння на вулицях? Та через нього, через панотця Діяковського, бо він мав на увазі всіх найстарших громадян тернівських і раз на місяць особисто заходив кожного відвідувати якогось принагідного свята.

Вибіркова робота на основі тексту

Прочитайте текст, дотримуючись відповідної інтонації. Запишіть речення з прямою мовою, поставте розділові за (подаються без вилучення). Накресліть схеми.

І вже ж коли йшла відправа там у церкві, то в хорі співала і матушка так, як і за свого дівочтва; тільки що тепер біля неї стояла і підспівувала її маленька Варка, яка, поглядаючи то на людей, то на матір, то на батька у віттарі, думала: «Як то мати страшно гарно вгору тягнуть «Хвали, душе моя, Господа», аж батько сюди поглядають і радіють очима... і я хотіла б довго-довго з матір'ю в хорі співати, аби тільки дивитися на батька та на матір, що вони такі радісні між людьми!»

А люди, особливо жінки, йдучи з церкви додому, питалися одна другої: «Чи ти чула, як матушка гарно виводила?» – «Еге!.. але в маленької Варки голосок літав над ними і над всіма басами, ніби блискучий метелик, влетівши в церкву крізь розбите вікно у бані. Як виросте, то буде краще співати від матері...»

Дослідження-узагальнення

Прочитайте. Поставте розділові знаки (подаються без вилучення). Виконайте письмовий синтаксичний розбір речень з кількома підрядними, визначте головну та підрядні частини, накресліть схеми.

І та увага, і та турбота, що чулася в її словах, нагадувала побивання тієї синички, мудрої пташини, що зопалу вскакує в ятір, який рибалка вранці застромлює сушитися після нічного стояння в ставку. Вискакує і зараз же відчуває свою небезпеку і починає бігати і встромляти голову в кожную клітину рибальської снасті, шукаючи вихвату, поки не прийде рибалка і супокійною рукою не випустить на волю. А де ж та рука, що цю красуню виборсає з тенет, які їй сплела доля?

Синтаксична п'ятихвилинка

Прочитайте, поясніть вживання розділових знаків у поданій синтаксичній конструкції за допомогою пунктуаційних правил. Визначте кількість частин, накресліть схему.

І ніби мандрівник, зв'язаний харцизами на глухім шляху, дивиться на ніж, яким уже зарізали батька і матір і який лаштують всадити і в його горлянку, з таким почуттям дивився Гордій на Проневу ліву скивицю, яка, коли він говорив, була найчервонішим місцем на всім обличчі.

Спостереження за мовним матеріалом

Пригадайте вивчене в попередніх класах про діалог. Прочитайте текст, дотримуючись відповідної інтонації. Розкажіть про особливості побудови діалогу і вживання в ньому розділових знаків. З якою метою автор поєднав у художньому творі діалогічну й монологічну форми мовлення?

– Тітусю, не журіться; я стану за вчителя і вас до себе візьму. А зараз ви вже вибачайте, я не знаю, де сало. Візьму в дорогу.

Тітка встала помаленьку і, тяжко зітхнувши, підійшла до мисника, взяла там шматочок сала і, даючи небожеві, говорила:

– Е, що там казати!.. Спочатку сам собі дай раду, а там буде видко. Сьогодні я не довго й пасла. І коли гнала з пасовища, то бачила, як ти йшов до батюшки. Так мені було важко, так важко. Чи я занедужаю, чи, може, що станеться? Бо, пасучи, я задрімала на Малосмілянським рові. І приснилося мені таке, що й цур йому! А ти не дуже квапся. До вечора ще далеко. Хоч і як, а зайдеш до Пастирського завидна. І немає мені кому розказати того, що наснилося. І ти вже не май гніву на мене, стару, І вислухай та тоді вже й підеш з Богом, Та й оглядайся серцем на подвір'я твоєї тітки. Вона до тебе ставиться не гірше від рідної матері. І не барися, бо я думатиму, що хто його знає, що з тобою сталося в дорозі.

– А що ж вам, тіточко, приснилося?

– Ніби я розпалила піч і відтулила каглу, і дим рушив іти не в вивід, а в вікно, оце, що проти печі. І в йому немає ні шибок з рамами, ні луток. І в цю діру так тобі дим валує надвір і лягає влад на цю стежку, що йде до берега. Лягає влад і котить великими клубками згори до Тясмину. А від річки, трохи під наш косогір, лежить Маркура Пупань, черевом до землі, і дме на дим той, що до його сповзає згори. Дим від його дуття плине смугами до садків, покриваючи і річку, і луки. І щойно торкнеться якогось дерева, воно зараз же спалахує високим та стрімким полум'ям. А з полум'я

вилітає чорний крилатий крук і летить до Прикупової могили і там на неї сідає, а Маркура вигукує: «Оце такі будуть чорні й ягоди цього літа». І так у березі ставало повно диму, і всі дерева горіли. І весь верх Прикупової могили був чорний. Нарешті Маркура схопився та як свисне! І зараз же весь чорний верх могили відділився і став летіти до його. А могила лишилась на тім самім місці чиста. Коли придивлюся, аж то летить, повставши з вороння, вороний його кінь Ремез. Прилетів і став перед Пупанем. І вискочив він на коня та як прискочить до мене. А я стояла за причілковим тином коло хати, та як прискочить, та як ухопить мене за руку, та так ниць і положив на сідло, як і перший раз, кажучи: «Огій, молодице, тоді я тобі нічого не зробив, то тепер доведу краю!»

Графічний диктант

Накресліть схеми речень, поясніть розділові знаки

Ніхто не знає, як я любив тишу колишніх священичих садиб. Тишу, коли вдень після метушні господарської враз починався мовчазний антракт. Коли над селами, мов купи густого білого соняшного розпеченого туману, стояли церкви, позвішували вниз дзвони, прислухаючися ними до останніх своїх звуків, вирваних дзвонарями минулої неділі і кинутих на перелетні степові вітри, аби вони віднесли їх, неначе журавлів, з притишеним гудінням аж до далеких морських берегів і там затихли з ними в гуркоті хвиль.

Ніхто не знає, як я любив отаку тишу колишніх священичих садиб, коли одна якась думка в голові вирізнялася і прояснювалася так між іншими думками, як сузір'я Веза на нічному небі між мільярдами зір. І коли вимріяна картина в душі робилася такою велетенською, що не потовплювалася між небом і землею. Але щоб таки поміститися в світі, то перехилялася верхньою своєю рамою за найдалше коло обрію і приймала у свої кольори соняшне проміння так, неначе молоденька дівчина пристиглу ласку від змученого жагою і нею-таки притишеного хлопця.

Дослідження-трансформація

Прочитайте текст.

Чи потрібні такі відверті розмови між батьками і дітьми?

Змодельуйте діалог на одну з тем: спогад про власне дитинство, родинний переказ, власна тема

Коли я вчилася в гімназії, мене товаришки звали «покритчучка» і сахалися товаришувати зі мною. Я нишком плакала і була між ними сама. А коли одбувався вечір по закінченню гімназії і на йому була

уся полтавська пишнота разом з губернатором і губернаторшею, і я, проспівавши сольовий номер, сіла на своє місце, то побачила, як мій голос вплинув на губернаторшу, яка спитала в директора про моє прізвище. А він сказав дуже голосно:

– Посмітюха.

І потім, почервонівши, справив помилку, але ніхто вже справленого не помітив; і губернаторша, обернувшись до свого чоловіка, сказала:

– Посмітюха, а краще заспівала за солов'я?

Усі засміялися, а в мене бризнули гарячі сльози із очей від непомітної для ока, але безнастанної душевної кривди. І, мабуть, тоді в душі луснуло щось дуже тендітне і завжди натягнене до останньої можливості у моїм єстві. Бо вже мене не кортіло ні вчитися в консерваторії, ні бути між тими одукованими людьми, що я від них різнилася і хистом до співу, і незаробленим у Бога горем. І я стала думати про село, про селян, із яких моя мати вийшла, стала думати, мабуть, так, як у вирії ластівка думає про те гніздо, що покинула в Україні десь у клуні. Яке може дати справжній спокій і щастя серцю, змученому чужиною.

– Варко! Я догадувався про щось таке, але не хотів непроханий у твою душу заглядати і додавати туди ще й свого лиха.

– Тату, я зараз говорю серцем, не розумом... І воно мені не те каже. Воно каже, що все могло б статися інакше, якби вам прийшло в голову, що ваше лихо, мені довірене, могло б стати за початок душевної злагоди між мною і вами. Але ви крилися, а коли і говорили часом зі мною, то так, неначе страшно бажали, аби я збулася вас, а ви мене.

Отець Діяковський вигукнув:

– Дочко!

Але панна Варка, сказавши заклопотано: «Дозвольте, тату, висловитися», уперто провадила далі:

– Я була чужа тій зросійщеній громаді, в яку ви мене вводили. Але з тим запалом і вимріяною любов'ю, що я мала до своєї матері, віддала свою увагу селянам. Ви бачили самі, як я, приїхавши з гімназії, ходила з дівчатами, слухала їх казок і співала їхні пісні. І в цих зустрічах була щирою тільки я, а вони при мені робили все ніби на замовлення. І повноту народного чуття я знайшла тільки в пісні, яку я сама співала. А дівчата, хлопці, баби і жінки з чоловіками та дітьми мені стали такі ж цікаві і такі ж нерухомі, як і всякі картинки в

альбомах та журналах, а в церкві ікони на іконостасах. І я, не живши, стала відчувати втому і байдужість до всього. Але коли мені під цей час баба Гамарничка розказала про смерть моєї матері, я аж занедужала за дружнім словом, яке разом з ненькою для мене пропало ще в дитинстві. І дуже легко зацікавилася тими залицяннями, на які пан Пронь до мене спромігся. А потім Лундик, а потім Проневі пихаті балачки про українців і про Маркуру. Бійка. Стрілянина. І остання подія з Корецькою. Ви чули?

– Не чув, – пролунала відповідь.

– Все це мене зробило чужою в людському житті, – говорила панна Варка, не помітивши заперечення. – І я вже не відчувала, але знала, що я не людське серце, не людська душа, а чорна пляма на тому місці, де повертаюся. Чорний холодок від хмари зникає, коли вона розходитьсь. Чорні тіні по кутках старих церков і каплиць на кладовищах зникають, коли туди сонце стане повнотою свого світла. А чорнота мого єства ставала ще чорнішою під сонцем серед освітлених пишнотою його проміння дерев, хат, тинів, криниць, птахів і дітей. Тільки глибокої ночі надворі тьма в повній гармонії з чорнотою мого духа. І ось із такою свідомістю, як бачите, уже не шукати стежок до людського життя, і я рішила їхати в Лебединський монастир в черниці. Там за ігумену стара панна Карташова, рідна тітка моєї товаришки, з якою я сиділа разом на парті в гімназії. Як бачите, ось чемодан, а ось корзина, споготовлені в дорогу, І останнє моє прохання до вас у цьому світі: це відвезти мене якомога швидше туди. І та воля, про яку ми думаємо, а не говоримо, настане нам обом.

І встав отець Дмитро із свого місця і промовив до дочки слово, в якому була і згода, і ніби полегшення.

– Так, сьогодні ми покинемо це подвір'я горя і непотрібних тривог. І через деякий час ти узнаєш, дочко, всього трохи більше і не кинеш на мене каменем за те, що не був я з тобою щирий, а ти через те не мала батька. Тоді і людська, і Божа правда оборонять мене перед тобою, І ти хоч і пізно, але матимеш мене за того, ким я тобі справді є. А зараз піду, нехай дід лаштує від'їзд.

Дослідження-характеристика

Прочитайте висловлювання. Поміркуйте: чи всі речення, які входять до його складу, рівноцінні за змістом? Чи можна назвати це висловлювання ССЦ? Визначте зачин, середню частину й кінцівку. Якими лексичними засобами між фразного зв'язку (займенниками,

синонімами, антонімами, повторами) поєднані речення? Виконайте повний синтаксичний розбір другого речення, складіть схему.

Усі співали стоячи, неначе колядники, з таким диким могутнім натхненням, з яким не співав жодний світовий артист у жоднім державнім театрі. У підотаманчого з чола стікав піт, і він не помічав, що Деркач держався рукою за душу, і сльози бігли у нього по бороді аж на вуса, а Лундик, почервонівши весь, виводив голосом із серця таку міць, яка, вічно не втомлюючися, рветься до сонця із підземелля. І яка зараз, злившись з іншими голосами, здавалося, була душею тією, що жила колись у гайдамацьких кістках і плакала, аж луни і тепер гудуть із-під землі. Що несила була козацька поставити до світового столу на захист України ні дипломата мудрого і ні однієї книги великого поета у їх бібліотеки, і ні однієї картини у їх музеї, і ні одного вченого до їх академій, який розумівся б і на науці, і на політиці, і на мистецтві. Але найвища нота горя лунала про те, що Україна, якби і вернулася до них, віднята назад у ворога, то не була б такою, якою вона йому віддавалася. І плакала козацька душа, що минулого вирвати з пам'яті ніхто не здолає і що прийдешня Україна буде горем, без якого жити не можна вже й сьогодні на землі.

Логічний диктант

Попрацюйте в парах. Перепишіть. У кожному реченні позначте «відоме» і «нове». Поміняйтеся зошитами і перевірте роботи один одного. Якщо є розбіжності, обговоріть їх і дійдіть спільної думки. Виконайте повний синтаксичний розбір третього речення, складіть схему.

Колись Гордій, ще дитиною, знайшов був увечері у старій дошці черв'яка-червосвіта. І в хаті при гасівці легесенькою пір'їною обтер і виніс в сіни, де хоч було і темно, але він вже не світив. І ось сьогодні, коли він дивився на світ, може, останній раз, сонце в космічних просторах здавалося велетенським клубком такого пилу, який був колись на червосвіті, тільки що гарячішого, який від того, що розпечений, лускав, неначе сіль на жару, і розлітався міріадними часточками над полями.

Лінгвістична діагностика

За поданою схемою зробіть лінгвістичний аналіз тексту (усно)

Як виконати лінгвістичний аналіз тексту

Визначте тему і головну думку тексту.

Визначте підтеми тексту.

Визначте стиль тексту.

З'ясуйте поєднані в ньому типи мовлення (основний і допоміжні), виділіть фрагменти з типовим значенням (розповідь, опис, роздум).

У реченнях таких фрагментів визначте «відоме» і «нове» (у реченнях розповідного і описового характеру).

У фрагменті, що є роздумом, визначте тезу, аргумент і висновок (якщо є).

– То це він справді пішов ображений, нещасний. А я залишилася ще самотнішою, ніж мені здавалося. І він покине шматок моєї коси десь у лісі на дорозі, аби довіку не вгадати тієї, що не вміє бути чулою і розумілою, що в щирому хлопцеві добачає тільки харциза. І я, дитина отого життя, що шумить за мурами, мушу забувати світ у міру того, як одсихатиму від його материнської зеленої галузки? І муситиму тлумити незрозумілими мені уставами і молоде чуття, і свою ще дитячу думку. Вранці молитися, вдень – молитися і перед вечором – молитися. А ввечері сповідатися. І коли вночі прокинуся, то знов ставати навколішки і творити молитви, що під ними, неначе під холодними гострими крижаками, моє серце сходило кров'ю і, знесилюючися, не давало ні думки, ні навіть розпачливого почуття туги за радісним Божим світом? І все робити хоч і під доглядом доброї матушки Карташової, але для того, аби мені згодом стати такою, як ікона, твердою та холодною і поточеною червоточиною. Страшнішою, ніж трухляві дошки, не вжиті на домовину і складені десь у монастирському льоху? Господи милосердний! Ох ні, не маю я сили тут бути. Я побіжу. Я дожену його. Я скажу йому: на, візьми мене і обніми, і тисни, доки не зломиться моя спина, неначе молоденька вишенька. І коли я після цього ще живою лишуся, то буду твоєю полюбовницею і дружиною. Зроблю тебе учителем, аби ти служив Україні. А я буду догоджат і тобі, моємулюбому і моєму на цілий світ єдиному панові. І я тебе доглядатиму і годуватиму, аби був дужий, неначе той молодий кінь, якого прийшли ловити на пасовисько, щоб надіти перший раз гнuzдечку. Я тебе доглядатиму і годуватиму, аби щохвилини мав думки чіткі і ясні, неначе степові птахи на вранішнім та безхмарнім небі. І, Господи милосердний, прости мені, бо я не від Тебе тікаю, а від домовини з живими людьми.

Лінгвістичне конструювання

Прочитайте, перепишіть текст, членуючи його на абзаци та вставляючи пропущені літери. Визначивши межі ССЦ, підкресліть у кожному автосемантичне речення.

І скочила пан..а Варка з г(г)анку, і поки обходила келію, то йшла тіл..ки шви..кою ходою. А як порівнялася з першим хр..стом на кладовищі, то рушила бі..ти проз його так (не)наче (не)зап..чатана душа. І після ц..го, через хв..лин п..ять, почувся за огорою м(М)онастирс..кою серед л(Л)еб..динського лісу пронизливий жіночий поклик:

– Гордію!

І в н..му чувся давній..давній заклик дочок наших предків, повний бажан..я від..ати свою молоду ласку вибран..ому хлопцеві. Але у відповід.. йому тіл..ки заспівали півні у селі л(Л)еб..дині та в м(М)онастирс..ких ц..рквах пробило дві години. І від цих звуків ліс поширшав перед..ранковою прозорою росяною напругою. А в м(М)онастирі тополі, церкви і хрести на кладовищі з келіями повищали, (не)наче (на)вшпин..ки знялися почути (най)дал..ший і, може, перший ранковий м(М)онастирс..кий звук, що встане як хвала чи як проклят.. я далеким, над лісом зарож..вілим неб..сам. Тіл..ки келія, покинута пан..ою Варкою, була незмін..а і мала відчинен..е вікно на сте..ку, серед якої велика гадюка, мабу..ь, та, що була на мурах, піднімала голову то в один бік, то в другий. Здавалося, що вона хоче посісти місце, яке покинула людина.

Вільний диктант

Якраз сонце сходило, коли Гордій доходив до тітчиного хутора. А з-за села, із-за Тясмину розголосило кукурікали півні. І від того, що був Гордій дуже втомлений, бо вже більше як добу не спав, і падав кілька разів одпочивати, і зараз же схоплювався, щоб не заснути, – то думка його йшла непомітно для свідомості, так, як вода йде зимою попід кригою. Хоч і далека від денного світла, але все-таки освітлена. Через те вранішні пташині звуки він сприймав наполовину як співи дружок тієї молоді, що ходить по селу напередодні вінчання і запрошує родичів на весілля. А ті велетенські дві тополі, між якими були ворота в двір, світилися до розпеченого сходу блискучим ряботинням листків. З першого погляду думка говорила, що то висять на гілляках тисячі маленьких дзеркалець і ворушаться вітром, і світяться сонцем. Але де ж молода до цих вранішніх дружок та до блиску тополь, примочених досвітньою росою? Де вона, завітчана квітками від чола через голову аж до намиста до китиць, мішаних на

спині широкими різнокольоровими стрічками. А! Ось її голова підводиться над селом. А її прикраси, зачепившись за садки та за хати і за далекий ліс, натяглися до небес, неначе пасма гарячого проміння. Сонце. Сонце! Це сонце так зустрічають півні. Це вони співають, а не дружки. І Гордій, ніби прокинувшись з дрімоти, протер рукою очі і став квапитися, аби швидше прийти в клуню, упасти на сіно і заплакати від того, що...

Творчий диктант

Розставте потрібні розділові знаки (подаються без вилучення). Замініть, де це можливо й доцільно, підрядні частини речення зворотами

Тіточко! Коли я у вас був, то весь час почував, що все, що ви робили, призначалося мені... І все, що ви говорили й думали, було тільки для мене. А як пішов від вас до лісу, до неба, до поля, до звірів і до людей, то побачив, що вони всі разом сповнені настрою тільки жерти. І ждуть зручного моменту, аби мене так само з'їсти, як їсть кіт необережного горобця. І душа моя без вас сповнилася тягару, мені неясного, якого я прагну і свідомо, й несвідомо збутися: чи йду куди, то чую, як чиясь рука простягає тверду та холодну долоню поперед моїх ступнів і вони об неї б'ються і не мають спроможності ступити ширше, і втомлююся, і я стаю неначе в годиннику зупинений погойдок. І хоч у руках несую свою шапку, то забуваю про те і шукаю її на голові, поки не схаменуся. Але все-таки, почувуючи якийсь тягар у своєму єстві, шарпаюся зняти з плечей торбу, що ніби там мусить бути з грішми. І, не знайшовши, остаточно отямлююся і падаю, знесилений, на землю. І чую, як ця сама рука, що зупиняла ступні, лягає мені на ребра проти серця, аби і його спинити. І коли я, тіточко, був у вас, то почувався паном, бо як прохав їсти, ви давали і як прохав сорочки, ви давали. А тепер я для тієї руки став і їжею, і сорочкою, яку кожної хвилини вона візьме без нічийого дозволу, як своє, і не поверне довіку на те місце, з якого взяла. Тіточко, чи я, нещасний та самотній, зустріну ще коли-небудь своєму бажанню згоду, схожу на вашу, хоч так, як тінь на звичайну річ чи як луна на правдивий голос?

Диктант-завдання

Розподіліть текст на мікротеми. Визначте істотні ознаки тексту, види і засоби міжфразного зв'язку

Я побігла з монастиря зараз вам услід. Я догадувалася, що ви підете до тітки. Отже, я прийшла вам запропонувати йти разом зі

мною на Полтавщину до моєї товаришки. Її батько дуже впливовий і вам дасть, це певно, учительську посаду. Але з умовою, що ви станете моїм чоловіком і що ми переодягнемося в селянську одягу. Ви візьмете косу. І підемо ніби на заробітки в жнива. І так одведемо підозру поліції. Але я хочу стати вам жінкою не в борг, як кажуть селяни, і не «на віру», як розповідає Коцюбинський. А хочу з вами обвінчатися. Я скину оцей хрест на ланцюжку, – і почала його знімати з шиї, – і ви візьмете його за один кінець, а я за другий, і обійдемо тричі гріб вашої тітки. Правда, я хотіла це зробити біля маминого гробу. Після кожного разу прокажемо клятьбу. Цілуватися не будемо. А тільки поцілуємо прикінці нашої церемонії оцей хрест. Я його повішу на акацію. Жінкою я вам стану у вашій коморі по нашому давньому звичаю. І після цього зараз же вирушимо в дорогу. Кажіть, згодні ви на таке?

Словесне (усне) малювання

Прочитайте текст, визначте його тему й головну думку. Словесно зобразіть розуміння прочитаного. За бажанням проілюструйте свою розповідь малюнками (олівцем, аквареллю, гуашшю).

Я не знаю і не хочу догадуватися, як примирив Гордій свої пригоди з чутливим серцем своєї молоденької дружини, але знаю, що тоді, коли вони квапилися в далеку путь, велика хмара підійшла була під сонце і що сонце, прорвавши її в трьох місцях, впиралося трьома блискучими стовпами проміння у Рохмистрівські поля. І серце запевняло думку, що то не сонце, а велетенський фотографічний апарат на золотім тринозі, кимсь на землі покинутий. І що земля летить і він на ній летить у чорну ніч, між густі зорі, за які конче зачепиться, і вони його стягнуть із землі у світову безодню. І тоді скільки б ми не питалися зір, землі і міжсвітових просторів: які світлини лишилися в апараті непросвітлені, то нам би довелося ждати відповіді довіку.

Пунктуаційна п'ятихвилинка

Прочитайте речення правильно їх інтонуючи. Визначте пряму мову та слова автора. Спишіть речення з прямою мовою, поставте розділові знаки (подаються без вилучення).

Так само, якби вийти серед Лебединського лісу на високий Обіясників майдан і спитатися хащів, далекого поля і битих шляхів: «А де тепер пан отаман, підотаманчий, Деркач, грубий селянин, одноокий і Канарей?» – то й вони нічого нам не відповіли б.

Бо ми знаємо, що все на землі з'являється, аби безслідно згинути на ній, але коли і залишити якийсь слід, то ненадовго. І розголос про нього щоб ішов не довше від луни на живий голос у лісі раннього ранку над Гальмасаровою кручею...

ЛІТЕРАТУРА

1. Розстріляне Відродження. Хрестоматія / [Упорядники Ю.І. Хізова, В.В. Щоголева.]. – Харків, Торсінг плюс, 2008.
2. Усатенко Т. ...Те, чому ми завжди належимо / Т. Усатенко // Дивослово. – 2003. – №1. – С.27-30.

І.М.Тертична,
учитель української мови і
літератури Руськополянської
загальноосвітньої школи І–ІІІ
ступенів №1 Черкаської районної ради

Урок 1

ВАЛЕНТИНА КОВАЛЕНКО. ПОВІСТЬ «ТАКИЙ МІЙ РАЙ»

Мета уроку: ознайомити школярів з життєвим і творчим шляхом письменниці, творчою манерою, розглянути ідейно-художню палітру твору, витоки родинного виховання; розвивати мислення, пам'ять, уяву, усне і писемне мовлення; виховувати повагу до звичаїв і традицій рідного народу, пам'яті роду, шанобливе ставлення до батька і матері, інших членів родини.

Тип уроку: Урок-бесіда.

Обладнання: Портрет письменниці, виставка її творів, ілюстрації до повісті, родові дерева учнів, комп'ютер.

ХІД УРОКУ

*Родючість землі! Родючість роду!
Родючість духу! – ось мірники
невтомної селянської творчості,
уключеної з добірного зерна любові!*

Валентина Коваленко

I. Організаційний момент.

II. Актуалізація опорних знань.

III. Оголошення теми, мети, завдань уроку.

- *Повідомлення учнів про лауреатів Симоненківської премії.*
- *Доповнення учителя і учнів про письменницю.*
- *Робота з текстом повісті «Такий мій рай».*
- *Перегляд ілюстрацій до твору.*

Слово вчителя

З давніх-давен серед українців виник і утвердився погляд на сім'ю і рід як на святиню, а на виховання дітей – як на святий обов'язок батьків. Тому ці, як і всі інші особливо важливі об'єкти, в наших предків мали свої опікувальні божества – Рід і Рожаницю, уособлення роду, єдності нащадків одного предка, утвердження необхідності продовження людського роду. Обидва божества йшли безпосередньо за головними слов'янськими богами – богом грому і блискавки Перуном, сонця і світла – Дажбогом, неба – Сварогом, вогню – Хорсом.

Своїм твором Валентина Коваленко привертає увагу до родинної пам'яті, до проблем сімейного виховання. Читаючи написане, вкотре себе запитуємо: «А якого ми роду-племені?» На ці та інші запитання знайдемо відповідь у повісті «Такий мій рай», насолоджуючись щирою і відвертою манерою письма авторки.

Повідомлення учнів про витоки родинного виховання

Учень 1. Саме слово «сім'я» у щоденному спілкуванні українців репрезентує шлюбне подружжя (чоловіка й жінку), дітей та інших близьких родичів, які живуть разом.

Погляди на сім'ю в українців тісно пов'язані з оцінкою роду – кровної і свояцької єдності ряду поколінь, які генетично походять від одного предка, усіх родичів, рідних. А звідси й поширені серед народу стійкі вислови типу: «вести рід», «з роду до роду», «від роду в рід» – у всіх поколіннях, з покоління в покоління, від батьків до дітей; «з самого роду» – від народження. Коли комусь судилося щось від народження, кажуть: «Так на роду написано». Одинокую людину, яка не має ні батьків, ані родичів, характеризують: «ні роду, ні племені», «ні роду, ні плоду».

Учень 2. Звичайно, увага й повага до сім'ї, до роду не приходять сама собою. Її треба виховувати. Це і є той природний, надійний шлях, яким дитина змалку усвідомлює свою приналежність до родини, роду, а через них – до рідного народу, української нації. Тож особлива виховна місія батьків культивується такими повчальними словами педагогічної мудрості нашого народу: «Умів дитину породити, умій і навчити», «Батько не той, хто породив, а той, хто спорядив», «Не та мати, що породила, а та, що виховала». Українська педагогічна мудрість закликає долати всілякі родинні незгоди й негаразди – якщо вже не виходить для дорослих, то хоча б задля дітей.

Учень 3. Знання свого родоводу – традиційна вимога української етнопедагогіки. І ця вимога не тільки декларувалась, а й неухильно виконувалась. Упевненість «Нема в світі, як родина, то вам скаже і дитина» хіба не підтверджує це? Підтримувати родину означає, перш за все, берегти честь свого народу, його високий авторитет, радувати свій рід гарною поведінкою. Така риса вироблялася в дитини у контексті самого родинного життя, на основі щоденних справ і спостережень. Прекрасним засобом прояву уваги до сім'ї, роду, предків є національні звичаї і традиції. Це, зокрема, традиційні храмові свята, коли сходиться разом з дітьми й сідає за святковий стіл уся родина. Це і збереження, множення й передача від покоління до покоління родинних реліквій. Це фотокартки родичів у хаті на стіні, прикрашені вишитими рушниками, або сімейні фотоальбоми. А скільки уваги до сім'ї й роду спостерігаємо в українській святковій обрядовості! Так, напередодні Різдва Христового українці ставлять на почесному місці біля столу Дідуха – сніп – як символ далекого предка з надією, що цей родоначальник пращур посприє, аби сім'я мала хліб і статки, радісне життя. Для дітей цей символічний образ дорогий

іще й тим, що винагороджує за гарну поведінку подарунками. Найчастіше це різні ласощі, які батьки заздалегідь приготувати.

Захист учнівських проектів «Моє родове дерево».

IV. Вивчення нового матеріалу.

- *Повідомлення учнів про творчу манеру письменниці.*

В основі світосприймання Валентини Коваленко лежить романтична психологічна установка, базована на тому, що потужним генератором енергії автору служать внутрішні ресурси інтимних локусів – я, роду, дому. Зауважимо, що тематичний пласт, присвячений батькам, один з найсильніших у творчості письменниці в цілому й даної збірки «Трунок Сварожого рога» зокрема. Проза Валентини Михайлівни – це проза поета. Від поезії тут – стилістична виразність. Від прози – згусток чуттєвості. Але звідси – й сюжетний лаконізм, певна статичність, зумовлена набором психологічних рис деяких персонажів./

Учитель. Дійсно, Валентина Коваленко допомагає нам усвідомити, що кожен народ, кожна нація – законодавець своєї духовності, в основі якої пульсує повага до гідності інших. Авторка хоче змінити на краще життя нації через відродження високої моральності суспільства, повернення його до витоків родинного виховання, де насамперед цінувалася честь роду і родини. Самгородський край, селянський з діда-прадіда рід – то міцне підґрунтя своєрідного ставлення до життя авторки, освячене повсякчасною присутністю предків, щонайперше батька й матері. Перед ними В.М.Коваленко завше підзвітна, відповідальна.

- *Робота за текстом.*

1. *Кому присвятила авторка повість «Такий мій рай»?*

/«Всім рідним і близьким, в царстві небесному і земному, що допомогли мені знайти себе у цьому світі»/

2. *Чому детально досліджує свій рід, згадує предків?*

/ «Детально пишучи про свій рід, таким чином я досліджую себе. Осягаю...» «Спогади – як весняний розлив струмочків, – то розкущуються спраглими рівчачками, то зростаються в одну тугу течію!» «Вони просто переселилися в мої спогади. А допоки згадуєш мертвого, допоти живе і його дух. Отак і я. І всі ми. Благослови, Боже, на вік – віковщину людську пам'ять! Пусти до раю небесного моїх Чуйченків, Євенків, Головченків... А я утішатимусь земним ...»
« Хай простить Всевишній гріхи наших дідів та прадідів і наші

упокоїть душі їхні царством небесним, а нам дасть віка та здоров'я, допоки й сили, творить добро!»/

3. У які дні поминають померлих? Чи відвідуєте ви могилки своїх родичів на кладовищах?

4. Чому В.Коваленко часто буває на сільському цвинтарі?

/« Я саме тут [на кладовищі] умиротворена. Бо вони – отут. Присмирені вічністю, тугим барвіночком. Стара яблуня м'яко кладе милостиню на зелені віка могилок. Розхристані обійми хрестів – довірливі. Входжу в них, тулюся, – і вслухаюся в себе, вдивляюся, надивляюся, набуваюся... М'яко в кутку огради ярить вистиглий безсмертничок. Дотягуюся через бабчину та дідикову могилку до нього і вперше... не боюся смерті...»

«На кладовищі любила бувати. І пахло мені тут восковою вічністю та сушеним зіллям, що в бабки було за іконою.»

«Дурний був колись час. На гробки дітей не пускали... Ну кому ж їсти ту милостиню за померлими, як не дітям?..»/

5. Що ви дізналися зі сторінок твору про батька, матір?

– «Мати моя не раз згадувала, що пожаліла батька та вийшла за нього заміж через ті Чуйченківські злидні. Бо прийде, бува, гулять до неї, а в нього в животі «гур–гур–р» молоко, голодний був».

– «Як годиться за християнським звичаєм, молоді батько і мати поверталися від церкви додому з іконами (це був 63-й рік). А наступного дня розпрощався батько зі своїм партквитком і мало з роботи завклуба не зняли».

– «Років зо п'ять жили батьки ніби й нічого. Устатковувалися, добудовували, хазяйнували з Божою поміччю та дідовою й бабиною. Потроху піднімали й нас двійко, мене і сестру. Батько працював завклубом, мати спочатку на свинофермі, а тоді до корів перебралася.»

– «Сільська родина любить, щоб все було гарним, дорідним – і в хаті, і на городі...»

– «Він молодий був, але вже сивий. В його роду всі такі ранні. І в смерті теж». – «Тільки зараз я можу зрозуміти свого батька і оборонитися за ним. »

– «Отут, серед природи, він такий, який є: натхненно-окрилений, співтворець оцієї краси і думок...».

– «Батько мав добру хватку до будівельної справи. Не було в селі хати, до якої б батько рук не приклав. А замогоричуватися почав-таки. Знаходилися корисливі люди, що купляли його роботу тільки за

горілку, а потім ще й насміхалися. Він ставав самотнім і нікому не зрозумілим... Материні родичі його лаяли. Батькові – байдуже мовчали».

– «А ще батько любив садити. Коли він, скалічений від раку, мав покинути земний рай і йти доглядати небесний, він попросив спробувати дві єдині сливки-первінки. Бог собі теж одбирає кращих: взяв до себе садівником».

– «Не привили батьки мені носити камінь за душею – я й не ношу»/.

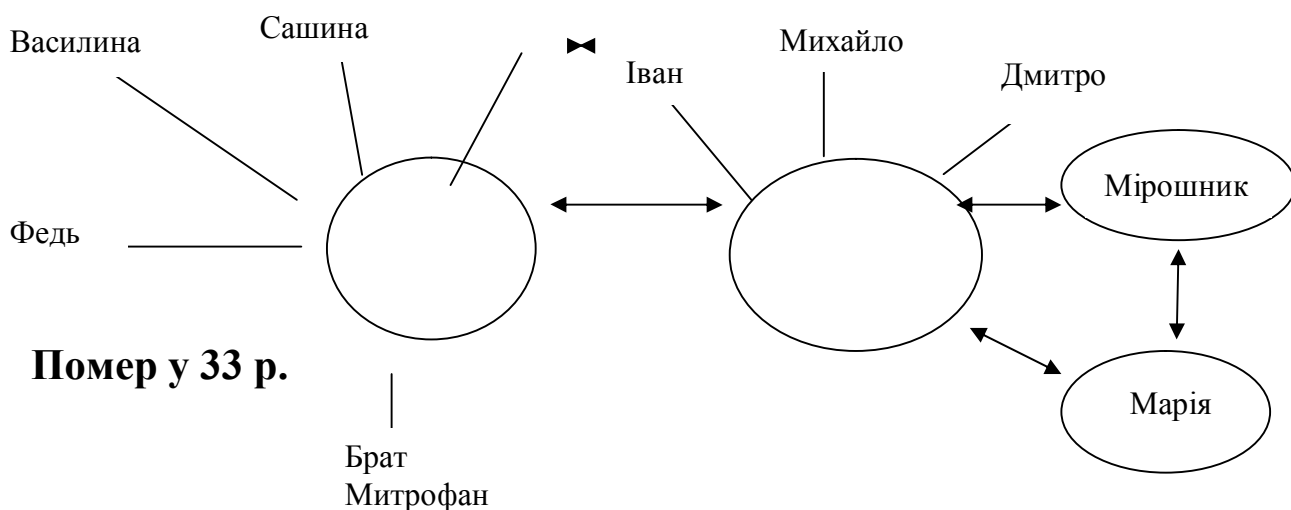
Учитель. Ви помітили, з якою ніжністю, повагою і трепетом згадує авторка своїх предків. За текстом твору проведемо дослідження родоводу письменниці.

Захист учнівських досліджень.

«Бабчин рід Головченків був багатодітним. Прадід Фанасій з бабою Антониною мали семеро дітей. Дід Фанасій та син Михайло померли в голодівку 33-го. Баба ж Антонина, аби порятувати інших дітей, зв'язалася з мірошником та й вийшла за нього заміж. Разом прижили найменшу, Марію. Федя вбили на заробітках свої ж, а Василю дуже побили, що з німцями на Германію не захотіла. Бідна, на соломі вдома відійшла».

Група 1

Рід Головченків

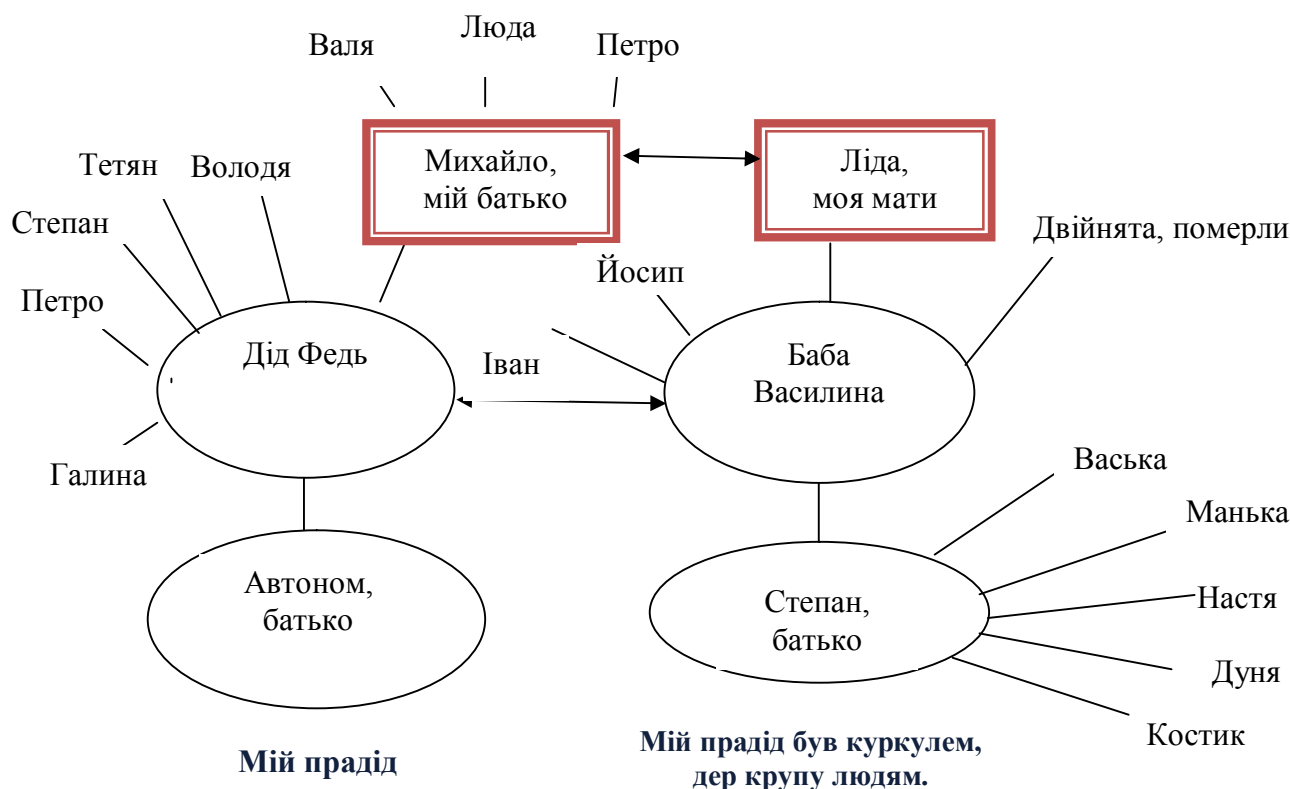

«З роду Головченків мені добре запам'яталася баба Сашина, рідна сестра бабки Ганни. Сільська рятівниця – шептуха: знімала порчу і переляк, вишіптувала бешиху...»

«Бабка Ганна – сухенька, невеличка – здається не вміла й кричати. Ото тільки її тонкий рот поодинокими зубами, бува, зашамкотить волого, а ми вже слухали й любили до безпам'яти».

«Бабка Ганна співала. Ткала і співала, виколисувала нас, 11 онуків від чотирьох дітей...»

Група 2 Рід Чуйченків

«Прадід Кирило робив двохсотлітрові і більші діжки на вино та квашню всяку, бодні, верстати, вулики».

«Баба Васька тільки замолоду і попрацювала у пекарні у сердюківській економії. Далі – діти за дітьми. Злидні, хоч вий. А ще голодовка допомгла – забрала декількох. Єдина корова Нюрка рятувала...»

«Дід Федь славний трудяга – хлібороб. Сорочка не висихала ніколи на ньому. Прапори за першість не відцвітали коло бункера».

«Народилася я з любові. З усіх трьох була незавидною. Вилюдніла пізніше вже трохи. Та батьки мене любили...»

«Джуси (це по-вуличному мій Чуйченківський рід) відмовили в допомозі купити хату батькам – не було з чого. Дід Федь Шпак, продавши корову, купив молодим хату...»

«У Євенків – баби з дідом – ми практично вибилися з пір'я. Односили вони нас і одвозили, доки мати оклигала од болячок... На бабчині 45 кілограмів таки важкувато було переносити нас через глибокі болотяні колії».

«Дід Федь вдався і співом, і ухваткою до роботи у свого батька. Був добрий, лаявся нечасто, тільки з бабкою Ганною».

«Отакий був мій дідик. І робив добре, і співав добряче, і жив межи людей по-людському...»

«Прадід Кирило був ранній, як пташка, худенький... А роботящий! А співучий! А дзвонар! Боровся за поновлення церкви в нашому Самгородку. За це неодноразово діда «розкулачували».

Вчитель. Які художні засоби використовує авторка, щоб передати своє ставлення до членів родини?

/Вона вживає форми зменшувально-пестливих слів: дідик, бабка, Лізик, куцюпаночки, Валюшка-лягушка, Валька, молочко, дитиночка, невісточка, манісінькі, курдуплики, качанчик, бутузичок, сонечко, лялечки, раночок, бідненька, шубки та інші/;

Порівняння: дід з бабою, як двоє голуб'ят; ранній, як пташка; холодні, як у жабері, ноги; розчвакаю, як жабу; сонячні сходи кільчаться нічною росою; вона в білому, як русалка; худе, як глист та інші;

Епітети: моторошна пустка, тугий барвінок, довірливі обійми хрестів, барвінкова свіжість, небесний рай, золота пилюга, райська насолода, добре слово, загадковий погляд, цупка рука, світлий образ, тихий вологий голос, кипуча зелень, густа трава, сонячні сходи та інші;

Метафори: пустка висмоктує душу, волає голодними очима вікон, яблуня стеле милостиню, дрімота солодко туркоче, влазять через ніс кільчастою парою галушки, земля засіюється зеленою росичкою споришу та інші;

Просторічні слова: мармиза, бісова кров нивірна, торопленна, песиголовці, швендяємо, проклятуца в тебе душа, макітриться голова від сну та інші;

Прислів'я і приказки:

- Лучче своє латане, ніж чуже хватане.
- І рад би в рай, та гріхи не пускають.
- Мовчи глуха, буде менше гріха.
- Ти чорта хрести, а він каже: «Пусти»/.

Вчитель. Ось ми і перегорнули останню сторінку повісті Валентини Коваленко «Такий мій рай» Позиція авторки виражена і надійно підкріплена глибоким знанням народної моралі, вразливих сторін толерантної і безмежно терплячої української душі, вираженим ставленням до звичаїв і традицій народу, органічним введенням у канву твору соковитих народних образів, барвистістю порівнянь, розлогих жвавих сцен повсякденних турбот. Дякуємо авторці, чия кришталево світла творчість дає не тільки величезну естетичну насолоду, а й надихає нас на дослідження свого родоводу.

V. Підведення підсумків.

VI. Домашнє завдання.

Написати твір «Роде мій, красний, роде мій, прекрасний. Не цураймося, признаваймося...»

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко В. З любові. Поезії. / В. Коваленко. – Черкаси, 1993.
2. Коваленко В. Приворот-зілля. / В. Коваленко. – Поезії. – К., 1997.
3. Коваленко В. Трунок Сварожого рога. Поезії, проза. / В. Коваленко. – Черкаси, 2002.

Урок 2

МИ БАТЬКІВ ПРЕСЛАВНИХ ДІТИ...

Мета: виховувати в учнів почуття патріотизму, національної гордості, любові до рідного краю, роду, народу, повагу до батьків, природи, землі-годувальниці; формувати переконаність у нетлінності духовних скарбів народу.

Обладнання: святково прикрашена класна кімната; стіл з вишитою скатертиною, хліб-сіль, букет; калини; виставка книг Валентини Коваленко, фотографії родин.

Земле рідна
Мозок мій світліє,
І душа ніжнішою стає,
Як твої сподіванки і мрії
У життя вливаються моє.

Василь Симоненко

Учитель. Рідний край... Він починається від батьківського порогу, стрункої тополі, твоїх воріт, з барвінку, який ніжно стелиться по садочку. Найсвятішими для нас є слова Україна, Батьківщина. Адже Батьківщина – це не тільки Україна, а й рідна домівка і те місце, де ти народився і виріс, де минули найкращі роки твого життя. Сьогодні ми поринемо у чарівний світ поезії знаної черкаської письменниці Валентини Коваленко, яка усім серцем любить Україну, рідне село, людей.

Учень 1.

Ладами-левадами
та над лісосмугами,
над полями, хатами
та поверх майдан –
прадух мій веселиться
й рідно сходить тугою,
золотою тугою.

А душа ж – роздай!
Чиста, як при сповіді,
вірна, як при родові,
на любов зурочена
щедру, як дорід.
Самгородський краю мій,
ти – в мені догодою,
й при тобі я піснею
ладна дозоріть.

Учень 2. Валентина Михайлівна народилася у селі Самгородок Смілянського району. Вона – дитина запашних полів, сільських стежинок, народжена з батьківської любові та материнського смутку.

Мені від батька –
рання сивина.
Мої жита
ще перепел не виспівав.
Моїх чуттів
неміряна ще тиснява
й на пісню –
нерозладжена струна.
Мені від батька –
сіно медвяне
і дух сосни,

рубанком в диво тесаний,
і поле,
що вітрами-перелесами
до лету розметрежує мене.
Мені від батька – поле медвяне.
Мені від мами – світ у ті Світи,
яких не перебуть й не обійти,
й не вимірять...
лиш серцем досвітить.

Учитель.

Мати і земля... Земля і мати... Це роботящі руки наших прабабусь, бабусь, мам, які у тяжкі роки підняли до життя нашу землю, полили її гіркою сльозою, засіяли молодим життям. Як сказав В.А.Симоненко:

Орали землю, сіяли жита.
Рушали в бій до Змієвого валу...
і нива пращурів – земля свята –
Сто сотень поколінь нагодувала.

Усе іде, народжується з чистих помислів, добра, злагоди, живе, розквітає на землі доброю правдою. Все на світі має душу. Має душу і наша земля. Як наші предки сприймали душу рідної землі?!

Учень 3. Народ глибоко поважає землю і називає її матір'ю: «Земля – наша мати, бо вона годує і людей, і тварин». Тому при поклонах цілують землю. Землею клянуться, як чимось святим. Клятва та найстрашніша, коли при її проголошенні цілують землю. «Клянуся землею!» – вигукнув впевнений в собі лицар-козак, цілуючи землю, або навіть з'їдаючи її!

Учитель. Треба за життя подумати про своє місце на землі рідної України, подумати про те, чи скажуть про тебе люди добре слово, яку пам'ять залишиш після себе, яким ти був сином чи донькою для своєї матері-України, для своїх батьків.

Учень 4.

До земляків

Хто ми? Недобитки? Біль душу розтина.
Та ми ж таки – батьків преславних діти!
Й хіба, скажіть, з добірного зерна
збуять колосся може пустоцвітом?
Хіба ж на перехрестях наших доль
Тарасові дороги розп'ялися,

щоб ми – нащадки вільних козаків –
недобитками в світі нареклися?
Ні, ми народ! В нас все для цього є:
І пісня, й найніжніша рідна мова...

Учень 5. Валентина Коваленко – вся, душею і духом, – від хліборобського селянського кореня, від вродженої чесності і шляхетності, від народної пісні, а тому світло і світ села, краса землі і праці на ній, повага до родини, роду і народу – стали джерелом її творчості, її світоглядом і образним баченням. Змалку привчена до праці, вона тонко відчуває красу нелегкої щоденної праці селян.

Учень 6.

На городі

Хрумтить бур'ян на щелепі сапи
І картоплі до сонця тягнуть вуха.
Сапається... Бо в день такий не вспиш,
коли земля після дощу, як з пуху.

Цупкі берізок рвуться вірвовки,
І опускають пазурі осоти,
І звільнені шикуються рядки .
До краю ще ж – роботи та й роботи!

На груди спека потом накрапа –
нарешті вечір. На сьогодні – годі.
Під хатою натомлена сапа –
і тиша занімала на городі.

Учитель. Пам'ять роду і почуття патріотизму тісно пов'язані між собою. Адже від шанування батьків йде шанування рідної землі – Батьківщини. Шанування батьків – один з найсвятіших обов'язків людини. Батьки нас зростили, виховали, навчили добра, і як же не відплатити їм пошаною, любов'ю, ласкою. А власне, вони тільки цього на схилі літ і хочуть від нас. Скупимосся ми на ласкаві слова для своїх рідних і тільки тоді, як втрачаємо їх, відчуваємо провину. Тож дорожуйте, діти, кожним днем, прожитим разом із батьками, допомагайте їм у всьому.

Учень 7.

Вічність

Відходив серпень...
Й мав відходить тато.

Вродила слива-первінка
двійняток.
– Вам буде ще, – сказав, –
мені ж – востаннє,
й чого ця, доню, осінь
така рання?
Вам буде ще...
Плоди їв перші татко.
Й кінець його
був сливі тій початком.

Учитель. Валентина Коваленко – щира шанувальниця творчості Василя Симоненка. Свіжим вітром увірвався він в українську літературу, щоб навчити нас істинно любити рідну землю, народ, шанувати рід і родину. Низько схилиє в шанобі голову письменниця перед Великою Матір'ю – Ганною Федорівною Щербань і одну з поезій присвячує їй на упокій.

Учень 8.

Перед іконою України,
у вишитім хрестами
рушнику Дніпра,
станула єдиною свічкою,
впокоюючи сина,
спалюючи на пречистім вогні
свого серця його біль.
Канула. У мої жалості,
у свої небесні молитви –
щоб обняти його вищерблену
смертю
з Щербанів-Симоненків душу.
Там він свою неньку утішить.
А тут?...

Боже, як весняно в його віршах!

(Звучить пісня «Батько і мати» О.Злотника)

(Заходять батьки, юнак, дідусь та бабуся)

Бабуся. У які світи тебе, внучку, не поведе життя, пам'ятай:
найдорожче в ньому – твоя Батьківщина, земля, на якій ти народився.

Мати.

Можна все на світі вибирати, сину,
Вибрати не можна тільки Батьківщину.

Можна вибрати друга і по духу брата,
Та не можна рідну матір вибирати.
(Простягає сину вишитий рушник)
Візьми на щастя. Він тебе завжди поверне до отчого дому.

Юнак.

Я буду пам'ятати, мамо,
бо Україна і світ наді мною стоять.
Україна і Світ – два крила мого лету.
Вони в серці моєму безмежно дзвенять,
Вони з духом моїм поєднали планету.
Без України мені не являється Світ,
А без Світу для мене немає України.
Бо для мене вони, як отой моноліт,
Без якого не бачу в собі я людину.
Україна і Світ – ніби райдуги дві,
Що з'єднались у райдугу вічно єдину,
Україна сія у красі світовій,
Світ мені осіяв чарівну Україну.

Батько. Швидко пролетять шкільні роки. Колись захочеш їх зібрати по шляхах широких, але не збереш, бо немає вороття в минуле. Кожний прожитий день рахуй добрими справами, бо без добра немає людини, адже вона з сього бере свій початок. І від цього світ людяніє.

Бабуся.

Сказав мудрець:
Живи, добро звершай!
Та нагород не вимагай.
Лише в добро і правду віра
Людину відрізни від мавпи й звіра.

Дідусь.

Хай оживає істина стара;
Світ починається з добра!

Бабуся. А ще, мій онучку, хліб – усьому голова. Хліб наш насущний. Це найвищий здобуток нашої праці, глава дому, із мозолистих рук предків узяли ми його собі у спадок. На жаркому черені випечений у капустиному листі вистояний, обплетений передвечірньою райдугою, пахощами любистку, м'яти, татар-зілля, запах якого порівнюється з принадним маревом найтонших парфумів. Вишептаний на молитві, він не має ціни. (Дає юнакові кусень хліба).

Візьми його, він додасть тобі сили, зніме втому. Оцей кусень знає ціну життя і смерті. До нього ми простягаємо руки з дня народження, вклоняємося йому перед смертю.

Батько.

«Не кидайся хлібом – він святий», –

В суворості ласкавій,

Бувало, каже дід старий

Малечі кучерявій.

Бо красен труд, хоч рясен піт,

Бо жита дух медовий

Життя несе у людський світ

І людські радить мови.

Хто сіє-зерно золоте,

В землю палку, невтомну,

Той сам пшеницею зросте

На полі вселюдському.

Дідусь. Шануйте славні традиції, звичаї нашого народу, пам'ятайте завжди і скрізь, що ви діти козацького роду, онуки славних пращурів, що не корилися ні кровавій орді, ні мечу, ні кулемету, а свято вірили в майбутнє своєї держави.

Учитель. Україна – країна трагедій і краси; країна, де найбільше люблять волю і найменше знали її. Ви – майбутнє України. Тож своїми знаннями, працею, здобутками підносьте культуру, славте її. Будьте гідними своїх предків, любіть рідну землю, бережіть волю і незалежність України, поважайте свій народ і його мелодійну мову. Шануймо себе і свою гідність – будемо шановані іншими.

Читаючи поезії Валентини Михайлівни, ми вчимося любити Україну, свій рідний край, людей, які нас оточують, поважати батька і матір, дідуся і бабусю, один одного. Все в її творчості від любові і доброти, від співчутливості і милосердності, від совісті і порядності.

ЛІТЕРАТУРА

1. Коваленко В. З любові. Поезії. / В. Коваленко. – Черкаси, 1993.
2. Коваленко В. Приворот-зілля. Поезії. / В. Коваленко. – К., 1997.
3. Коваленко В. Трунок Сварожого рога. Поезії, проза. / В. Коваленко. – Черкаси, 2002.
4. Симоненко В. Вибране. Поезії, проза. / В. Симоненко. – К., 2002.

Видання підготовлено до друку та віддруковано
редакційно-видавничим відділом ЧОПОПП
Зам. № 1340 Тираж 100 пр.
18003, Черкаси, вул. Бидгощська, 38/1